

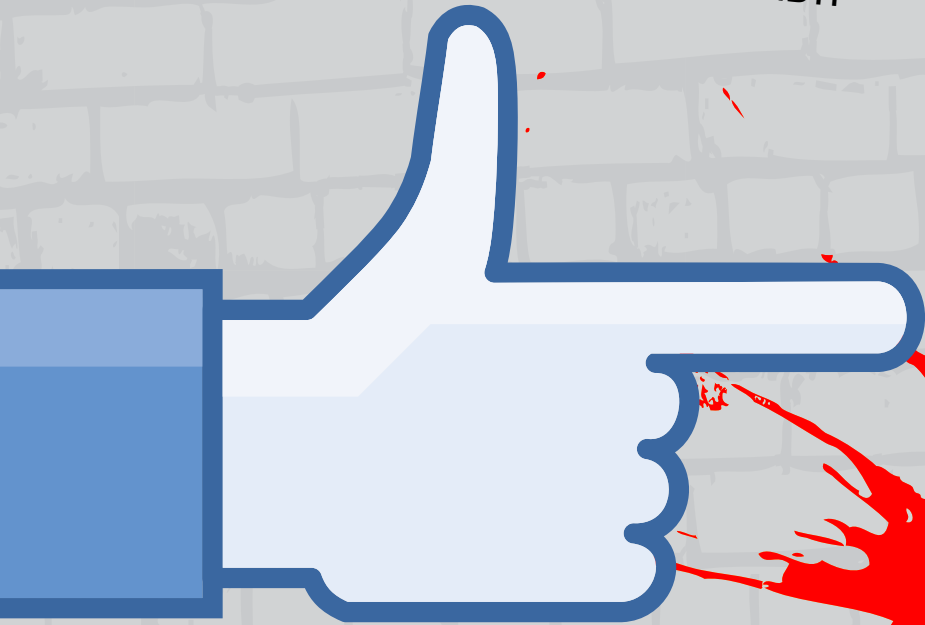
המרכז הרפורמי לדת ומדינה | התנועה הרפורמית

הכתובת

על ה-WALL

ינוי 2015

הסתה גזענית כנגד האוכלוסייה
הערבית בישראל במרחב המקוון

המרכז הרפורמי לדת ומדינה | התנועה הרפורמית

הכתובת

על ה-WALL

יוני 2015

הסתה גזענית כנגד האוכלוסייה
הערבית בישראל במרחב המקוון

כתיבה: עו"ד רות כרמי

ייעוץ: עו"ד אורלי ארז-לחובסקי

מחקר: אלעזר בן-לולו, תהילה מאיר

עיצוב אימג' בעמוד הכריכה: סטודיו דב אברמסון

© המרכז הרפורמי לדת ומדינה - התנועה ליהדות מתקדמת

המרכז הרפורמי לדת ומדינה

דוד המלך 13, ת.ד. 31936, ירושלים 91319

טלפון: 02-6203323 | פקס: 02-6256260

datumedina.org.il | www.irc.org

דוח זה נכתב בעזרתה הנדיבה של קרן אדית והנרי אורט
Edith and Henry Everett Foundation

תוכן עניינים

5	פתח דבר
9	מבוא
13	תיאור התופעה
15	הממצאים
16	ייחוס תכונות שליליות לכלל הערבים
17	זיהוי ערבים כרוצחים
18	קריאות נגד האיסלם
20	קריאות להחרמת עסקים המעסיקים ערבים וקריאות לעבודה עברית
28	קריאות מסיתות נגד ערבים וקריאות להחרמתם בנימוק של חשש להתבוללות
30	קריאות לנקיטת אלימות כלפי ערבים
31	קריאות מוות לערבים ועידוד פגיעה בערבים
33	הסתה ספציפית נגד אזרחי ישראל הערבים
35	ייחודיות האינטרנט
40	הסתה בראי המשפט
40	עקרון השוויון וכבוד האדם
41	חופש הביטוי באינטרנט
45	פתיחת הליכים פליליים בגין הסתה
46	הסתה לגזענות
48	הסתה לאלימות
49	הגשת כתבי אישום ופתיחה בחקירה בשל הסתה לגזענות ולאלימות
51	קריאות ל"עבודה עברית" ואי העסקת ערבים
53	אכיפה
59	סמכות שיפוט
61	משפט בין-לאומי

- 61.....ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם
- 62.....האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות
- 63.....האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית
- 64.....האמנה על פשעי מחשב
- 65.....**מסקנות והמלצות**
- 65.....רשויות המדינה
- 69.....ספקיות וחברות האינטרנט
- 70.....ארגוני חברה אזרחית
- 70.....משתמשי האינטרנט
- 72.....**סיכום**

פתח דבר / ד"ר יובל דרור*

חופש הביטוי הוא אחת מתכונות היסוד של הרשת, חלק מה-DNA שלה. תכונה זו נוצקה על בסיס שילוב היסטורי של שלוש נסיבות.

א. הרשת נולדה בארה"ב, בה התיקון הראשון לחוקה האמריקאית מקדש את חופש הביטוי.

ב. היא התפתחה כמרחב אקדמאי בו ביטוי חופשי מהווה תנאי להתקדמות מדעית ומשום כך נשענה על תרבות המעודדת גיוון של דעות.

ג. היא תמכה מבחינה טכנית ונורמטיבית בביטוי אנונימי המשחרר את הגולשים מהחשש לפעולת תגמול בגין ביטויים ביקורתיים או חתרניים.

אלא שבעשור הראשון של המאה ה-21 היינו עדים למספר התפתחויות שמצד אחד ערערו את יכולת הגולשים להתבטא בחופשיות ומצד שני במקרים מסוימים הפכו את הביטויים הקיימים לקיצוניים יותר.

כך לדוגמה, הרשת יצאה מגבולות ארה"ב והפכה לתופעה גלובלית. במדינות רבות בעולם, כמה מהן עצומות ממש כמו סין, ביטוי חופשי אינו דבר מובן מאלין. בנוסף, היא התפתחה לכלל מרחב מסחרי ואזרחי בו חוקי לשון הרע, הגנה על זכויות יוצרים מופעלים תדיר וביטויים מסיתים מנוגדים לחוק. לבסוף, התבססותה של פייסבוק כמרחב הפעולה המקוון הפופולארי בעולם, יצרה תשתית נורמטיבית לשיח בו הביטויים הם לעולם מזהים ומשויכים אל המוען.

על פניו, שינויים אלו היו אמורים לפעול על סוג השיח שנוצר ברשת, להפוך אותו למתון יותר, שלא לומר זהיר, מסתגר ומסתייג. אלא שהרשת אינה פועלת כיקום נפרד מהעולם החברתי-תרבותי שמחוצה לה אלא כיקום השזור בו. משום כך, במדינות מסוימות ובכללן ישראל, נוצרו נסיבות שהובילו דווקא להחרפתו והקצנתו של השיח.

החברה הישראלית עוברת בעשור האחרון תהליך של רדיקליזציה של השיח הציבורי. נבחרו ציבור, דוגמת מירי רגב, מנצלים את החסינות מהותית שלהם מתוקף היותם חברי כנסת, כדי להביע את עמדותיהם בצורה קיצונית שעל גבול

* דיקאן בית הספר לתקשורת במסלול האקדמי המכללה למינהל

ההסתה. ביטויים אלו מתפרסמים על ידי נבחרי הציבור בפלטפורמות המדיה החברתית, ובראשן פייסבוק, וזוכים לעידוד ולהתלהבות רבה, עובדה שדוחפת נבחרי ציבור נוספים להתבטא בצורה זו.

חלקים בציבור מפרשים ביטויים אלו כסימן לכך שהם מותרים ולגיטימיים ומשום כך הם חוזרים עליהם ומקצינים אותם אף יותר. ביטויים אלו הופכים למסיתים ממש בתקופות של משברים בטחונים במהלכם ישראל מנהלת סכסוך מזוין מול החמאס.

תכונת יסוד של כל קבוצה אנושית היא שהיא "סוגרת שורות", מסתגרת ומתלכדת אל מול אויב חיצוני. הציבור הישראלי מזהה את ערביי ישראל כמי שתומכים בחמאס ומשום כך מאיימים על בטחונו של הקולקטיב. גם אנשי שמאל, המעבירים ביקורת על פעולות הממשלה או על צה"ל בזמן לחימה נתפסים כבוגדים וכמי שמאיימים על הסדר החברתי; גם הם מסומנים כגורמים שיש לפעול נגדם בתקיפות.

השילוב של לגיטימציה לביטויים קיצוניים עם פלטפורמה מסחרית-גלובלית שאינה מפוקחת, שמאפשרת ביטויים מהסוג הזה ולמעשה מעודדת אותם שכן הם גוררים דיונים, לייקים ותשומת לב, מייצר דינמיקה חברתית-תרבותית של הקצנה שלא פעם יש בה יותר מנימה של גזענות.

אם בזה לא די, המרחבים המקוונים החדשים אינם מאפשרים רק תיאום של עמדות ("אני חושב כך ומסתבר שגם אתה חושב כך") אלא גם תיאום של פעולות ("נפגשים ביום חמישי בשעה 20:00 בכיכר"). השילוב של ביטויים הקוראים לפעולות קיצוניות ואשר מתפרסמים בפלטפורמה המאפשרת התארגנות חברתית, הוביל בתקופת מבצע "צוק איתן" למספר עצום של אירועים אלימים בהם פעילי שמאל, עיתונאים וערבים הפכו למטרה לגיטימית.

על פניו ניתן לטפל בתופעות אלו בכלים משפטיים שהרי הביטויים והפעולות מנוגדים רובם ככולם לחוק אלא שהיקף התופעה, שכיחותה והלגיטימציה החברתית ממנה היא נהנית, הופך את כלי הטיפול הקלאסיים לבלתי רלוונטיים מבחינה מעשית.

דינמיקה זו, הנשענת על מצב פוליטי, נורמות חברתיות ותשתית טכנולוגית, פועלת נגד האינטואיציה של רבים שיצאו בשנות התשעים נגד ביטויים אנונימיים בטענה שהם אלו שמאפשרים ומעודדים שיח מופקר, קיצוני ומסית. היא גם מלמדת

שהניסיון להפנות אצבע מאשימה כלפי גורם אחד מתוך המכלול, יהיה הגורם אשר יהיה, הוא ניסיון עקר ושטחי שאין לו תוחלת.

תופעות מסוג זה אינן נוצרות בשל גורם אחד ומשום כך אין להן "תרופת פלא", בוודאי לא טכנית, שממגרת אותם. תחת זאת, יש צורך בפעולה רב-מערכתית הכוללת, בין השאר, תיקוני חקיקה, הגברת אכיפה, חינוך ויצירת מודעות להיקף הבעיה. בהקשר הזה, דו"ח זה הוא נקודת פתיחה חשובה וראויה.

אתה לא שונא אותי,
אתה שונא את התמונה שלי
שיצרת לעצמך,
התמונה הזו היא לא אני,
היא אתה.

אדוניס

מבוא

בשנים האחרונות, וביתר שאת בשנה האחרונה, מצויה ישראל בעיצומו של גל הולך וגובר של הסתה וגזענות. כמו לגבי יתר התופעות הסובבות אותנו, מקומו של האינטרנט לא נעדר גם מתופעה זו והוא משמש בה שחקן מרכזי. תכונותיו הייחודיות של האינטרנט ובהן היעדר פיקוח, אנונימיות, נגישות גבוהה ומיידיות מאפשרות לא רק את קיומה של ההסתה ברשת, אלא את העצמתה הניכרת של התופעה מבחינת היקפה וחומרתה. במדינה אשר בחרה לכונן איסור פלילי של הסתה לגזענות והסתה לאלימות, מציב האינטרנט אתגרים חדשים וייחודיים ומעלה שאלות חשובות בדרך להתמודדות עם הסתה לגזענות ולאלימות במרחב המקוון של ישראל שנת 2015. נדגיש כי בעוד שאין חולק על חשיבותו של עקרון חופש הביטוי, במרבית המדינות הדמוקרטיות מוטלות מגבלות על חופש הביטוי שמטרתן למנוע ביטויי שנאה על רקע גזעני. זאת, על מנת להגן על ערכים חשובים לא פחות, ערכי השוויון וכבוד האדם.

שנות האלפיים הן שנות האינטרנט. לאורך שנים אלו הפך האינטרנט נוכח כמעט בכל בית ומוסד בעולם המערבי, ובעקבות מהפכת המובייל, בכל מקום, כשהוא מלווה יד ביד, ויש שיאמרו אף יוצר, את ההתפתחויות האנושיות, התרבותיות והפוליטיות של זמננו. האינטרנט הוא כלי רב עוצמה אשר בפני עצמו אינו שלילי או חיובי, וניתן לעשות בו שימושים חיוביים בצד שימושים שליליים. האינטרנט פתח את העולם לאפשרויות חדשות של העברת ושיתוף מידע בין מיליוני בני אדם,

* ברצוננו להודות לפרופ' מיכאל בירנהק על הערותיו. למותר לציין כי הדברים הכתובים בדו"ח זה הם על דעת המרכז הרפורמי לדת ומדינה בלבד.

שינה את האופן בו אנחנו מתקשרים עם אנשים אחרים, מחפשים מידע, מבצעים קניות, רוכשים שירותי בנקאות, ומנהלים עניינים בירוקראטים מול הרשויות ואפשרויות שיתופי פעולה כלכליים וחברתיים בקנה מידה עצום.

אולם, אותן תכונות שאפשרו את השינויים הללו הן גם שהפכו את האינטרנט לכלי אטרקטיבי עבור אלו המבקשים להסית ולחתור תחת ערכים ליברליים ודמוקרטים. במקום לחלק עלונים וכרזות, אלו המבקשים להסית יכולים לעשות זאת כעת במגוון דרכים - הודעות דוא"ל, רשתות חברתיות, אתרים, בלוגים, פורומים, צ'אטים ועוד, להגיע המוני משתמשים בלחיצת כפתור אחת. תופעת ההסתה באינטרנט אינה תופעה ישראלית, אלא היא חלק מתופעה עולמית רחבה יותר של התנהגויות אנטי-חברתיות המוצאות בית במרחב האינטרנטי.¹ האינטרנט מאפשר חופש ביטוי לכל, אך בו בזמן, בהיעדר פיקוח חברתי ובחסות האנונימיות, הוא מעודד שיח אלים, תוקפני ורווי בסטראוטיפים אשר מסית לגזנות ולאלימות. ברחבי העולם קבוצות מיעוט רבות מדווחות על גילויי שנאה נגדן ברשת: אפריקנים-אמריקנים, לטינים, נשים, יהודים, הקהילה הלהט"בית ומוסלמים - כולם מדווחים על עליה בהודעות שנאה כלפיהן ולגביהן.²

דוח זה מבקש לבחון את תופעת ההסתה ברשת ככל שהיא מופנית לציבור הערבי בישראל. המרכז הרפורמי לדת ומדינה (להלן: "המרכז הרפורמי") פועל כנגד ההסתה הגזענית המופנית כלפי הציבור הערבי בישראל מזה למעלה מעשור, הן במישור המשפטי והן במישור הציבורי.³ כחלק מפעילות זו, עקב המרכז הרפורמי בין חודש יולי 2014 לסוף חודש אוקטובר 2014 אחרי למעלה מ-50 דפי פייסבוק, אתרים וחשבונות אינסטגרם, טוויטר ויוטיוב גזעניים או מסיתים. המופעים הגזעניים שנבחנו היו פומביים - דפי פייסבוק ואתרים ייעודיים המוקדשים לשנאת ערבים ולהסתה נגדם - ולא במסגרת שיחות פרטיות. מדובר הן בהתבטאויות שפורסמו על ידי מנהלי הדפים עצמם (חלקם אישי ציבור וארגונים) ובהן התבטאויות מסיתות, והן בתגובות של משתמשי האינטרנט שהופיעו בדפי הפייסבוק או באתרי אינטרנט.

¹ Richard Delgado and Jean Stefanci, *Hate Speech in Cyberspace*, 49 WAKE FOREST L. REV. 319, 320; נציין כי אותן התנהגויות אנטי-חברתיות כוללות גם תופעות כמו בריונות ופורנוגרפיה, ואינן מוגבלות בהכרח לביטויי הסתה, שהם עניינו של דו"ח זה.

² שם, בעמ' 319.

³ על עבודת המרכז הרפורמי לדת ומדינה בתחום המאבק בגזענות ראה: אתר המרכז הרפורמי לדת ומדינה <http://www.datumedina.org.il/IssuePage.aspx?id=11#>. UIOLHNK8BS

סך הכל נסקרו 563 התבטאויות. התבטאויות אלו נחלקו לשמונה קטגוריות בהתאם לנושא ההתבטאות. עיון קצר בניתוח הממצאים מעלה תמונה מדאיגה במיוחד לפיה כמעט שליש מהמופעים הגזעניים הינם קריאות אלימות כנגד ערבים, הכוללות קריאות קונקרטריות לנקיטת אלימות כלפי ערבים, קריאות מוות לערבים ועידוד פעולות אלימות כלפי ערבים.

בעידן האינטרנט, הרשתות החברתיות ומנועי החיפוש, שהינן חברות פרטיות, הפכו להיות שומרי הסף, אשר מחליטים איזה מידע יעבור הלאה לציבור.⁴ הכוח של פייסבוק למשל להחליט מי יכול לדבר ולהעביר מידע, הוא בלתי נתפס, וייתכן שהוא אף גדול יותר מזה של מערכת המשפט.⁵ בישראל שנת 2015 חלק גדול מהמידע שעובר הלאה הוא מידע אלים ומסית.

הדין בישראל הינו ברור וחד משמעי והוא אוסר על הסתה לגזענות ולאלימות גם באמצעות האינטרנט. המחוקק סימן את תופעת הגזענות, ובפרט את ההסתה לגזענות, כתופעה חברתית בלתי לגיטימית שיש לעקרה מן השורש, והעניק למדינה את הכלים המתאימים לבערה. אולם, על אף ניסיונות לנקוט צעדים משפטיים כלפי מפעילי דפי פייסבוק גזעניים בעקבות אירועי קיץ 2014, נראה כי רשויות אכיפת החוק טרם גיבשו מדיניות ברורה, אחידה וארוכת טווח למיגור ההסתה באינטרנט. מכל מקום, חשוב לזכור כי מאחר שהאינטרנט הוא דינמי, כל פתרון או מדיניות שיגובשו בהתמודדות עם הבעיות שהוא מציב חייבים להיות אף הם דינמים וגמישים, תוך בחינה מתמדת של ההתרחשויות והשינויים האינטרנטיים והטכנולוגיים.⁶

חלקו הראשון של הדוח יתאר את ממצאי הבדיקה שערך המרכז הרפורמי בין חודש יולי 2014 לסוף חודש אוקטובר 2014. בתיאור הממצאים מובאות דוגמאות לכל אחת מן הקטגוריות אליהן חולקו הביטויים המסיתים, וכן אחוז ההתבטאויות השייכות לקטגוריה זו. לאחר תיאור התופעה והממצאים נדון בייחודיותו של האינטרנט, אשר כאמור, מאפשר ומעצים את קיומה של ההסתה. החלק השני

⁴ Marjorie Heins, *The Brave New World of Social Media Censorship*, 127 HARVARD L. REV. FORUM 325, 325 (2014)

⁵ שם

⁶ BRIAN O'NEILL, REPORT OF THE INTERNET CONTENT GOVERNANCE ADVISORY GROUP 2 (2014) <http://www.dcenr.gov.ie/NR/rdonlyres/0BCE1511-508E-4E97-B1A9-23A6BE9124AA/0/InternetContentGovernanceAdvisoryGroup.pdf>

של הדוח, הסתה באינטרנט בראי המשפט, סוקר את המשמעות המשפטית של גילוי הגזענות המובאים בתיאור הממצאים. חלק זה דן בשאלות של חופש הביטוי באינטרנט ומפרט אודות עבירות ההסתה לגזענות וההסתה לאלימות במשפט הישראלי. עוד נידונות בחלק המשפטי שאלות משפטיות ייחודיות לאינטרנט כשאלת סמכות השיפוט ושאלות של אכיפה הנובעות מהאנונימיות המתאפשרת ברשת ואופיין של ספקיות וחברות האינטרנט. כן מובאת סקירה של המשפט הבין-לאומי והתמודדותו עם שאלות של הסתה במרחב האינטרנטי. הפרק החותם את הדוח הינו פרק מסקנות והמלצות המופנה לרשויות המדינה, ספקיות האינטרנט, ארגוני החברה האזרחית ומשתמשי האינטרנט עצמם.

אנו תקווה שהפניית זרקור לתופעת ההסתה הגזענית באינטרנט תעלה את המודעות הציבורית לבעיה, ותתרום לאכיפה תקיפה יותר שתביא בטווח הארוך לצמצום התופעה, באופן שיהא בו כדי להשפיע על ההסתה הגזענית בכלל, ולא רק במרחב האינטרנטי.

שנת 2014 התאפיינה בעלייה מאסיבית בגילויי השנאה והגזענות בישראל בכלל ובאינטרנט בפרט. גילויים אלה הלכו והתעצמו ביתר שאת החל מחודש יוני 2014, עם חטיפתם ורציחתם של שלושת הנערים - גיל-עד מיכאל שער, נפתלי יעקוב פרנקל ואיל יפוח, חטיפתו ורציחתו של הנער מוחמד אבו חדיר, ועל רקע מבצע צוק איתן בקיץ 2014.⁷ כך למשל, ממדגם שערך המטה למאבק בגזענות בסוף השבוע שאחרי רצח הנער מוחמד אבו חדיר עלה כי 50% מהדיונים ברשת בנושא אירועי ההסלמה היו קריאות לצעדים נגד ערבים ובהם שלילת אזרחות והחרמת עסקים.⁸

בין חודש יולי 2014 לסוף חודש אוקטובר 2014 עקב המרכז הרפורמי לדת ומדינה אחר דפי פייסבוק ואתרי אינטרנט גזעניים או מסיתים. מדובר באתרים, דפי פייסבוק וחשבונות אינסטגרם ויוטיוב אשר נועדו "לשתף" אידיאולוגיה גזענית, לקדם תעמולה דומה, להסית ל אלימות, לזרוע פחד מהאחר, להפנות לאתרים גזעניים דומים, ולגייס חברים וחברות חדשים לשורתיהם. בחלק מהעמודים, בנוסף להסטה כללית לגזענות ואלימות, קיימות קריאות מפורשות להתארגנות ספציפית לתקיפה גזענית כאשר החברים בדף מחליפים מספרי טלפון וקובעים מקומות מפגש פוטנציאליים לצורך פגיעה בערבים.

---

⁷ חיים רבלין "ישראל 2014: גזענות ורדיפה ברשת" **חדשות** 2 30.07.14
<http://www.mako.co.il/news-israel/education/Article-e81b219e8c88741004.htm>
על ההסטה בעקבות חטיפתם של שלושת הנערים ראה/: "ההסטה ברשת: "עם ישראל דורש נקמה"
חדשות 2 02.07.14; <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-61e963adb67f641004.htm>
על ההסטה בזמן מבצע צוק איתן ראה/: שי פוגלמן, הילו גלזר, נעמי דרום ונטע אחיטוב "ההסטה בפייסבוק, הפחד להסתובב ברחובות, הרדיפה במקומות העבודה. האם הגענו לקו השבר ביחסי יהודים וערבים בישראל?" **הארץ** 31.07.14 <http://www.haaretz.co.il/magazine/premium-1.2393385>; "דו"ח **המטה למאבק בגזענות בישראל** בעקבות מבצע צוק איתן: 44% מהשיח על המצב ברשת הוא שיח גזעני ומסית" המטה למאבק בגזענות בישראל 19.07.14
<http://www.fightracism.org/Article.asp?aid=465>
בזמן מבצע צוק איתן גברה ההסטה לא רק כלפי המיעוט הערבי אלא גם כלפי קבוצות שמאל אשר הביעו התנגדות למבצע ההסטה ברשת נמשכת ראה/: אריק בנדר "ההסטה ברשת נמשכת: אנשי שמאל ב"גודוד היהודי של חמאס" **מעריב on-line** 05.08.14
<http://www.maariv.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&0r9VQ=FMJGG>
ששמות את "נוכרי ישראל" על הכוונת" **הארץ** 26.07.14 <http://www.haaretz.co.il/captain/net/.premium-1.2388411>

⁸ "מדד ההסטה" ברשת: 50% מהתגובות - קריאות לסנקציות" **NEXTER** 08.07.14
<http://www.mako.co.il/nexter-internet/social-networks-facebook/Article-e428c307bb41741006.htm>

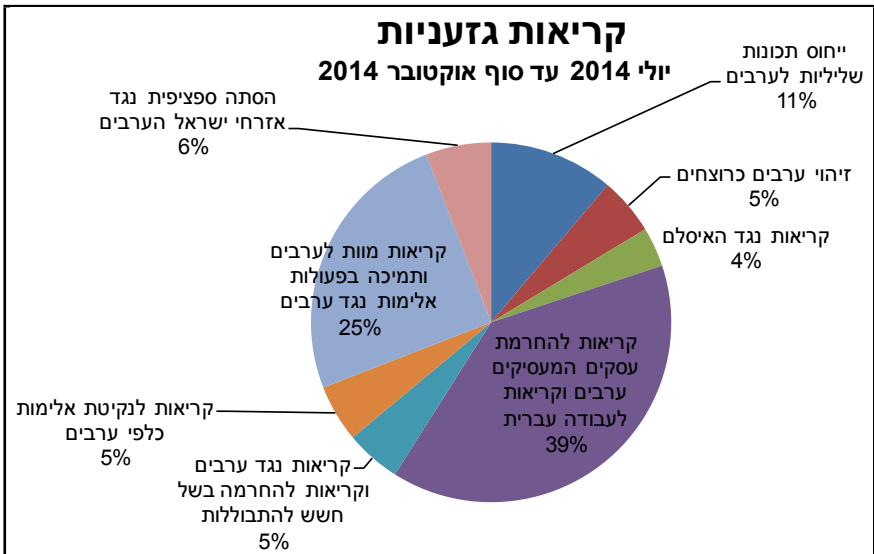
דפי הפייסבוק נבחרו מתוך עשייה רבת שנים בתחום והכרות עם השחקנים המשמעותיים בזירת ההסתה לגזענות ואלימות. סך הכול נבדקו כ-560 התבטאויות במעל ל-50 דפי פייסבוק, אתרים וחשבונות אינסטגרם, טוויטר ויוטיוב.⁹ חלק מהקריאות מגיעות מפי אנשי ציבור, ועל כן יש לזכור כי הן בעלות השפעה רבה יותר, ומטבע הדברים חשופות לקהל רב במיוחד. בשל אופייה הדינאמי של רשת האינטרנט, חלק מדפי הפייסבוק אינם קיימים עוד או ששמם שונה והם קיימים במתכונת אחרת.

ככלל, ניתן לומר כי בתקופה של פיגועים ומתיחות ביטחונית נצפות רמות הסתה גבוהות יותר באינטרנט. התקופה בה נערכה הבדיקה של דפי הפייסבוק ואתרי האינטרנט הגזעניים והמסיתים התרחשה במהלך ואחרי מבצע צוק איתן. אין ספק כי עובדה זאת יש בה כדי להשפיע על רמות ההסתה שנצפו. יחד עם זאת, יש לציין כי המרכז הרפורמי לדת ומדינה ממשיך בעבודת המעקב אחר גזענות באינטרנט, מעקב אשר מראה כי רשת האינטרנט עודנה מהווה כר פורה ובלתי נדלה של גזענות, אלימות והסתה.

⁹ אלו דפי הפייסבוק, האתרים וחשבונות האינסטגרם, טוויטר ויוטיוב שנבדקו: (Youtube) kedar yekutiel, דף הפייסבוק "אין לי ארץ אחרת", דף הפייסבוק של איתמר בן גביר, דף הפייסבוק "אנו מוחים על סגירת דף הפייסבוק של מיכאל בן ארי", דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד חיפה והקריות", דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד מרכז הרשמי", דף הפייסבוק "בוגדים, נמאסתם", דף הפייסבוק "בנות ישראל לא הפקר", בנצי גופשטיין (Youtube), בנצי גופשטיין ארגון להבה (אינסטגרם), דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי", דף הפייסבוק "גם אני בעד להוציא את האיטלאם מחוץ לחוק", דף הפייסבוק "גם אני לא מגנה את פעולות תג מחיר", דף הפייסבוק "גם אני לא קונה בראמי לאווי", דף הפייסבוק "האריות של הצל - הדף הרשמי", דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו", דף הפייסבוק "החזרת הלאום יהודי בתעודות הזהות", דף הפייסבוק "הימין האמיתי - העמוד הרשמי", דף הפייסבוק "הימין מפגין - תמיכה בחיילי צהל", דף הפייסבוק "המכבים-נלחמים על ארצנו, עמנו ותורתנו", דף הפייסבוק "העיר העברית", דף הפייסבוק "העתיד של כחול לבן - Relocation", אתר הקול היהודי, הקול היהודי (Twitter), הקול היהודי (Youtube), דף הפייסבוק "הקול היהודי", דף הפייסבוק של הרב דב ליאור, דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" דף הפייסבוק של חיים בן פסח Chaim Ben Pesach, דף הפייסבוק "חרם על ערביי ישראל", דף הפייסבוק "חרם צרכני על ערביי ישראל", דף הפייסבוק "יד לאחים", יד לאחים (Youtube), יד לאחים (פייסבוק), דף הפייסבוק "כולנו בעד גירוש השמאל הקיצוני", דף הפייסבוק "כולנו ציונים", דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז", דף הפייסבוק "לא יכבו את הלהב", דף הפייסבוק "לא קונים אצל אויבים", דף הפייסבוק "לא קונים משונאי ישראל", להב"ה (אתר חדש), דף הפייסבוק "להב"ה", דף הפייסבוק "להב"ה נתניה", דף הפייסבוק "לוחמים לא ברווזים", מאי גולן (Youtube), דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים", דף הפייסבוק "עוטף תחנה מרכזית - דף המאבק של דרום ת"א", דף הפייסבוק "עונש מוות למחבלים", דף הפייסבוק "עופר גולן 'עוצמה יהודית', דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי", דף הפייסבוק "רשימת שכונות התפר בראשות אריה קינג", דף הפייסבוק "שמאלנים שממרמים אותי", דף הפייסבוק "תושבי ירושלים דורשים-אש חיה אל המתפרעים", דף הפייסבוק "תעסוקה עברית ציונית".

תוצאות הבדיקה מעלות כי רוב הקריאות המסיתות, כמעט 40%, הן קריאות להחרמת עסקים המעסיקים ערבים או קריאות לפיטורי ערבים ומעבר לצריכת "עבודה עברית" (עבודה של יהודים בלבד). נתון משמעותי נוסף הוא כי כמעט שליש (30%) מהקריאות הן קריאות אלימות נגד ערבים- קריאות קונקרטיות לאלימות, קריאות מוות לערבים וקריאות תמיכה בפעולות אלימות נגד ערבים. בכל אחת מהקטגוריות מצוי הסבר על מהותה של הקטגוריה וכן מובאות דוגמאות נבחרות. חשוב לציין כי חלק מהדוגמאות הן דוגמאות אשר תועדו על ידי המרכז הרפורמי לדת ומדינה, אך הן אינן מצויות עוד ברשת.

הממצאים

להלן עיקרי הממצאים ודוגמאות מייצגות לגבי כל אחת מהקטגוריות. ליד כל ראש פרק מצוין האחוז היחסי מכלל ההתבטאויות שנסקרו שמשתייך לאותה קטגוריה. נזהיר כי מדובר בהתבטאויות קשות, המובאות כלשונן (כולל שגיאות כתיב):

ייחוס תכונות שליליות לכלל הערבים - (11.1% מההתבטאויות)

בקטגוריה זו נכללות התבטאויות אשר מייחסות לכלל הערבים תכונות שליליות והרסניות או קללות כנגד ערבים והאוכלוסייה הערבית. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

"הערבים משחיתים אותנו, את ארה"ב ואת אירופה"¹⁰; **"עם של בני זונות ומניאקים. ערבים ימח שמם שיישרפו אמן"**¹¹; **"עם גרוע מכלבים"**¹²; **"עם של בני בליעל... עם של בני תאוות השכן... עם שהוא בעצם אמור להיות עבדים שלנו... בעצם זה לא עם... זה חיות פרא מהמדהר הרחוק"**¹³; **"עם של חולים, ערבים מגעילים"**¹⁴; **"ערבים מלולכלים"**¹⁵; **"ערבים הם הסרטן של העולם"**¹⁶; **"אנחנו נמשיך להוכיח לכל אלה שמאמינים שלא כל הערבים ככה ויש ביניהם אנשים טובים"**¹⁷; **"הערבים מתפרעים בלי סוף"**¹⁸; **"הרעלה במלון בטבריה. יש למישהו ספק שזה אחד המלצרים הערבים שעובד שם ???"**¹⁹; **"עם של גנבים"**²⁰; בעמוד הפייסבוק של ברוך מרזל הופיע קליפ על גנבי מכוניות ולצדו השאלה **"מאיזה עם מגיעים הגנבים?"**²¹; בעמוד הפייסבוק

¹⁰ דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 18.10.14

¹¹ דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 09.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=1477778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

¹² דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 09.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=1477778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

¹³ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 09.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=1477778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

¹⁴ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 09.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=1477778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

¹⁵ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 23.10.2014

¹⁶ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 09.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=1477778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

¹⁷ דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז" 1.8.2014

¹⁸ דף הפייסבוק הידף של נתנאל הוא הדף של כולנו" 02.10.14

¹⁹ דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 26.9.2014

²⁰ הקול היהודי 21.08.14

²¹ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 09.09.14

"החזרת הלאום היהודי בתעודות הזהות" הופיע קליפ המציג גברים מכים אישה כתוב שכך "הערבים עושים"²²; הרב יצחק שפירא טוען שהיהודים הם רחמנים מטבעם, ואילו הלא יהודים אכזריים מטבעם²³; "ערבי זה ערבי ולא משנה מאיפה. אותה הגברת בשינוי האדרת כולם שונאי ישראל"²⁴; "מגיע להם מה לא למדו מהשואה שאין לסמוך על האויב. מי שמכניס ערבים הביתה שלא יתלונן לא לשכוח שגם ערבי טוב הוא אויב"²⁵; "כבר אמרתי ערבי זה אויב"²⁶.

זיהוי ערבים כרוצחים - (5.1% מההתבטאויות)

בקטגוריה זו נכללות התבטאויות אשר מתייחסות לכלל האוכלוסייה הערבית כרוצחים ומחבלים. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

"שר השיכון הולך להכניס עוד 5000 מחבלים שיעבדו בבניין, עוד 5000 שימתינו להזדמנות, לדרוס, לדקור, לתקוף"²⁷; "...כל ילד ערבי רוצה להיות מחבל"²⁸; "השם ייקום דמם אחד אחד. כולם מחבלים! אין ערבי אחד טוב"²⁹; "תודה רבה לעוד ערבי ירושלמי שמזכיר לנו שאתם מחבלים. בעזרת ה' יקומו לנו מנהיגים שידועים איך לנקום מעומק הלב"³⁰; "הערבים רוצים להרוג אותנו"³¹; "כל ערבי הוא חפץ חשוד!"³²; "משום מה מתנהגים כאילו חמאס זה רק עזה, בכל מקום שיש ערבים יש מחבלים"³³; "אולי הוא מתנהג עכשיו כמו ערבי טוב אבל כולם כולם כל הערבים הם מחבלים בלי יוצא מן הכלל"³⁴; "מה זה לא להכליל? הלא הם יונקים את הרצח והגניבה עם החלב

²² דף הפייסבוק "מחזירים את הלאום היהודי בתעודות הזהות" 21.9.2014

²³ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 03.08.15

²⁴ דף הפייסבוק "כולנו ציונים" 11.10.14

²⁵ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 20.08.14

²⁶ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 20.08.14

²⁷ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 18.9.2014

²⁸ דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד מרכז הרשמי" 12.10.14

²⁹ דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 26.10.14

<https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.748058505241447/760445150669449/?type=1&theater>

³⁰ דף הפייסבוק "בנות ישראל לא הפקרו" 4.8.2014

³¹ דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 21.09.14

³² דף הפייסבוק "אין לי ארץ אחרת" 05.08.14

³³ הקול היהודי 03.08.14

³⁴ הקול היהודי 04.08.14

מהאימא הזונה שלהם שהיא תמיד שמחה שהבן שלה שהיד אני מקווה שהעולם יבין סוף סוף עם מי יש להם עסק"³⁵. בדף הפייסבוק של ברוך מרזל הופיעה תגובות לפיה הרופאים הערבים הם מחבלים ורוצחים³⁶.

קריאות נגד האיסלם - (3.5% מההתבטאויות)

בקטגוריה זו כלולות קללות וקריאות נגד מוסלמים ונגד האיסלם. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

"מוחמד מת"³⁷; "אין ספק שכל הבעיות בעולם מתחילות ונגמרות במוסלמים י"מ שםם זכרם"³⁸; "לבטל את הנסיעה של הרכבת התחתית למזרח ירושלים. מוסלמים = בהמות"³⁹; "האיסלם - ארגון טרור שמסכן את העולם"⁴⁰; "חיות אדם בהמות איסלם זבל!"⁴¹; "בחיים לא נהיה אכזריים כמו המוסלמים"⁴²; "האיסלם הביא לעולם רק הרג רצח דם ואכזריות. הגיע הזמן להוציא את האיסלם אל מחוץ לחוק, לפחות בישראל"⁴³; "רק מוסלמים מסוגלים להרוג משפחה שלמה וילדה בת שלושה חודשים עם סכין! הגיע הזמן להוציא את הדת הזאת מחוץ לחוק!"⁴⁴; "האיסלם האחראי הבלעדי באופן עקיף או ישיר על רצח אונס והתעללות במליוני בני אדם. הגיע הזמן להוציא את הנגע הזה מחוץ לחוק! אסור לתת לדת כזאת שמצווה להרוג כל מי שנוגד לה ומחייבת שיהודים יחיו בהשפלה תמידית להיות חוקית במדינת

³⁵ דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 10.09.14

³⁶ דף הפייסבוק "ברוך מרזל - העמוד הרשמי" 18.10.2014

³⁷ סרטון שפורסם בדף הפייסבוק "מחרימים את האיובים" ב-20.8.14

³⁸ דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 10.09.14

<https://www.facebook.com/video.php?v=147778389139627&set=vb.1457371761180290&type=2&theater>

³⁹ דף הפייסבוק "תושבי ירושלים דורשים-אש חיה אל המתפרעים" 12.10.14

⁴⁰ דף הפייסבוק "עונש מוות למחבלים" 12.8.2014

⁴¹ דף הפייסבוק "החזרת הלאום יהודי בתעודות הזהות" 29.9.2014

⁴² דף הפייסבוק "לא קונים משונאי ישראל" 5.10.2014

⁴³ אודות הדף "גם אני בעד להוציא את האיסלם מחוץ לחוק"

<https://www.facebook.com/pages/%D7%92%D7%9D-%D7%90%D7%A0%D7%99-%D7%91%D7%A2%D7%93-%D7%9C%D7%94%D7%95%D7%A6%D7%99%D7%90-%D7%90%D7%AA-%D7%94%D7%90%D7%99%D7%A1%D7%9C%D7%90%D7%9D-%D7%9E%D7%97%D7%95%D7%A5-%D7%9C%D7%97%D7%95%D7%A7/280450042145359>

⁴⁴ דף הפייסבוק "גם אני בעד להוציא את האיסלם מחוץ לחוק" 27.09.14

ישראל!⁴⁵; "מוסלמים...זה ב - DNA שלהם זוהי מורשת מוחמד...חיים מטרור וניזונים מדם! גזענית? אני תמיד מצהירה שאני גזענית גאה...עדיף מ"נאורה" צבועה אנטישמית שונאת ישראל!"⁴⁶; "רק האיסלאם יכול לגרום לאמא לשלוח את ילדה למות!"⁴⁷; "הקוראן אותו קוראן האיסלם אותו איסלם הטרור של המוסלמים אותו טרור הפדופיליה הזאופיליה חוקי אצל החולי נפש האלה דת של מחלת נפש יש להוציא אותה מחוץ לחוק"⁴⁸; "הם פה שנים האסלם זה דאעש"⁴⁹.

51

50

⁴⁵ דף הפייסבוק "גם אני בעד להוציא את האיסלאם מחוץ לחוק" 28.09.14

⁴⁶ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן אריי" 06.09.14
<https://www.facebook.com/MichaelsonSonLion/photos/a.704104372997170.1073741830.703857626355178/729230850484522/?type=1&theater>

⁴⁷ דף הפייסבוק "גם אני בעד להוציא את האיסלאם מחוץ לחוק" 03.10.14

⁴⁸ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן אריי" 22.10.14

⁴⁹ דף הפייסבוק "אל יהוד הרשמי" 22.10.14

⁵⁰ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן-אריי" 19.08.14

⁵¹ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן אריי" 12.10.14

קריאות להחרמת עסקים המעסיקים ערבים וקריאות לעבודה עברית - (39.07% מההתבטאויות)

מדובר בקריאות להימנע מהעסקת עובדים שאינם יהודים, מצריכת שירותיהם של מי שמעסיקים עובדים שאינם יהודים, ובהתבטאויות התומכות בעבודה עברית בלבד ובפרסום בתי עסק המעסיקים יהודים בלבד. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

קריאה להחרים את חברת "גט-טקסי" מפני שהיא עובדת עם חברה לא יהודית לשטיפת מכונות⁵²; קריאה להחרים מאפייה בבעלות ערבים בחיפה⁵³; "כמו שיהודי חייב בשמירת השבת ובשמירת צום יום כיפור אסור לו לקנות שם"⁵⁴; "לא לפרנס ערבים"⁵⁵; "מפעל אלדג בפתח תקווה פיטר את כל עובדיו הערבים, ומחפש עובדים יהודים במקומם. מחזקים אותם, ומעבירים את ההודעה הלאה!"⁵⁶; "מלפני שבועיים לא קונים שום דבר אצל הערבים לא לוותר"⁵⁷; "האמת: אני פשוט מיושן, אני בעד עבודה עברית!"⁵⁸; "דרושים דורמנים יהודים לברים בירושלים"⁵⁹; "לא קונים מערבים גם אם הוא הכי בסדר בעולם שום דבר רק יהודים!!!!"⁶⁰; "לא לפרנס אויבים כשיש יהודים. לכו ליהודי הזה ותנו לו פרנסה!"⁶¹; "לא להעסיק הפלסטינאים אין אמונה"⁶²; "אנחנו לאאאאא ממממנים עסקיים ערביייהיים"⁶³; "עם אתם רעבים

⁵² דף הפייסבוק "לא קנים משונאי ישראל" 20.09.14

⁵³ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי עבודה עברית" 26.07.14

⁵⁴ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 18.07.14

⁵⁵ בנצי גופשטיין ארגון להבה (אינסטגרם) בין ה-03.10.14-23.09.14

⁵⁶ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 22.07.14

⁵⁷ דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז" 22.07.14

⁵⁸ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 05.10.14

⁵⁹ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 31.07.14

<https://www.facebook.com/pages/%D7%A8%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%94%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99-%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA/944843995530949>

⁶⁰ דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז" 27.7.2014

⁶¹ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 29.07.14

⁶² דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 05.10.14

⁶³ דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז" 21.7.2014

יש לכם איפה לאכול רק יהודים שם"⁶⁴; "בוו נחזק אותם. חנות לכלי בית וחומרי בניין בראשלצ. 100% יהודים"⁶⁵; "רק עבודה עברית"⁶⁶; בכתבה על כך שברפת בקיבוץ ראש צורים מחליפים את העובדים הערבים בעובדים יהודים כתוב שהדבר נעשה "כדי שיהיה נעים יותר"⁶⁷; "העסקת ערבים... תמיד תהיה בלתי משתלמת. אין אמונה בגויים"⁶⁸; "דרושים שתי עובדים יהודים בשטיפת כלים וכו' באולם אירועים בירושליים, רוצים להעסיק יהודים!!!"⁶⁹; "עבודות שיפוצים באיזור הצפון יהודים בלבד... פרנסו יהודים!!"⁷⁰; "דרוש עובד יהודי במסגרות באזור קריית מלאכי"⁷¹; "צריכים מוסך בעמק בית שאן? זה המקום המתאים-נטו עבודה עברית"⁷²; "דרושים יהודים לעבודה קבועה בכניסה לאולמי "שמש אדומה בראשון לציון" דרישות העבודה: לעמוד בכניסה לאולם עם שלטים ולשכנע בעלי שמחות לא לעשות שם ארועים. 30 ש"ח לשעה בין 10 בבוקר ל8"⁷³; "יהודים קונים רק מיהודים..."⁷⁴.

בפוסט שפורסם בדף "הרעיון היהודי - עבודה עברית" פורסמו הסברים לגבי הקשר בין העסקת עובדים ערבים ובין פשיעה במגוון מקצועות:⁷⁵

"*מנקות ערביות - אולי האוספות מל"מ הטובות ביותר שיש, יודעות מתי המשפחה בחו"ל, מתי חוזרים מהעבודה/לימודים, מכירות כל פינה בבית, איפה הכספת והיכן התכשיטים. לאלו שמעסיקים אותן, לרוב המנקות לא יגנבו לכם כלום, כי הן מעבירות

⁶⁴ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 17.08.14

⁶⁵ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 18.08.14

<https://www.facebook.com/pages/%D7%94%D7%A8%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%9F-%D7%94%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%99-%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA/944843995530949>

⁶⁶ הקול היהודי 02.10.14

⁶⁷ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 17.08.14

⁶⁸ הקול היהודי 13.10.14

⁶⁹ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 14.8.2014

⁷⁰ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 13.8.2014

⁷¹ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 19.10.14

⁷² דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 19.8.2014

⁷³ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 20.8.2014

⁷⁴ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 30.10.14

⁷⁵ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 23.10.14

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=98923770442491&id=944843995530949

רק אינפורמציה. אבל כשתגיע ההזדמנות והרגע מתאים המשפחה שלה והבני דודים שלה ירוקנו לכם את הבית בבוא העת...

*גננים ערביסקבלנים ערבים - אחת היתרונות של הנותני שירות האלו הוא הכח אדם, בדר"כ מס של אנשים עם יכולת רחבה ותנועה בשטח הבית, תתפלאו - מצלמות שמצאנו בחלק מהגינות, מכשירי רדיו והקלטה. הם מסווים זאת בתוך הצמחייה לכדים לעצים ממטרת מצלמה לשולחן מחסן מקרה: באחד מצאנו מקלט רדיו שפועל עד 72 שעות וכשמגיע הרגע הזה כשהבית מתפנה באופן מוחלט אפילו ל 5 דק! הבית נפרץ.

*נהגי מוניות ערבים - אל תתנו את הכתובת המדויקת, רחוב אחד לפני או אחרי, אל תעלו לבניין כשהמונית בחוץ, אולם זה לא החשש הגדול, אלא נסיון פלילי לאחר הירידה מהמונית, ע"י עדכון לאחד האנשים המשתפים פעולה עם הנהג, הורדה בשטח שאותו הגדירו כחטיפה לאונס לשוד, רבים מאיתנו מכירים את שלי דדון ז'ל, אך מי שיש לו או הייתה לו את היכולת לגישה לדוחות החודשיים של רוה"מ, משטרה, כנסת, בט"פ וכו... יודע כמה זה קורה, הייתם נדהמים כמה דיווחים שאתם לא שומעים ומודעים עליהם.

*שימוש באשראי - קניות אצל ערבים בכפרים או במקומות לא מסודרים - לעולם לא עם ויזה! שומרים את הנתונים לכולכם שלא תחשבו אחרת, עם הנתונים האלו באים פרטים אישיים אחרים כגון ת.ז וכתובות ושימוש בפרטי האשראי שלכם. (להיזהר משטרות מזויפים לא לבצע רכישות גדולות)

*מוסכניקים ערבים במקומות שטיפה - בזמן שאתם משאירים את הרכב שלכם אצל המוסך/שטיפה, בינתיים הם לומדים איך לפרוץ אותו כמו שצריך ולעיתים מתקינים מנגנון של פתיחת הדלת או הדלת של התא מטען ללא מפתח, יש להם את הזמן לבדוק את המערכת שלכם, את התא כפפות לתעודות לקבלות לכתובות וכו... כן, הם מצלמים הכל!

בשלהי מבצע צוק איתן פרסם שר החוץ אביגדור ליברמן פוסט בדף הפייסבוק הרשמי שלו בו הגיב לשביתת העסקים הערביים וקרא לאזרחי ישראל להחרים את החנויות של בעלי העסק הערביים בעתיד:

”אני קורא לכולם לא לקנות יותר בחנויות ובעסקים של אלו במגזר הערבי שמשתתפים היום בשביתה הכללית שהכריזה ועדת המעקב של ערביי ישראל לאות הזדהות עם תושבי עזה ונגד מבצע צוק איתן”⁷⁶.

ראש עיריית נצרת צוטט כאומר:

”כל הסוחרים בוכים הישראלים לא באים. מה לעשות לנו עדיף שאתם תבכו ולא אמהות החיילים הגיבורים שלנו. לא קונים מאויבים!”⁷⁷.

חלק מהקריאות להחרמת עסקים המעסיקים ערבים ולעבודה עברית הן קריאות שלא להעסיק ערבים מתוך תפישה של הערבים כאויבים, רוצחים או מפגעים. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

”כשתומכים בעבודה עברית מפנים את הכסף לחיזוק הישוב היהודים במקום לחיזוק אויביו!”⁷⁸; ”ליברמן איתנו. נמשיך להפיץ את הדף וכל העם לא יקנה ממי שמעסיק ערבים (מחבלים)!!!”⁷⁹; ”לא מפרנסים אויבים!”⁸⁰; ”לא מפרנס אויבים! מפסיקים לפרנס את כל המחבלים בישראל”⁸¹; ”לא קונה יבול נכרי! לא מפרנס מחבלים חמאסניקים ועורפי ראשים”⁸²; ”מעסיקים - לא להעסיק ערבים - נקודה. אחרת אתם מסייעים לרצח”⁸³; ”לא שוכחים ולא סולחים פשוט לאאאא קונים!!!”⁸⁴; ”לא מעסיקים בשום פנים ואופן ערביי ישראל שברשותם ת.ז. כחולה לא מעסיקים בוגדים!!!”⁸⁵; ”חרם על

⁷⁶ דף הפייסבוק הרשמי של אביגדור ליברמן 21.07.14 <https://www.facebook.com/AvigdorLiberan/> posts/832092906803659. ביום 23.07.14 פנה המרכז הרפורמי לדת ומדינה בשמו ובשם מטה המאבק לגזענות ליועץ המשפטי לממשלה שיפתח בחקירה פלילית נגד השר ליברמן בעוון הסתה לגזענות בגין פרסום זה. עד למועד כתיבת שורות אלה לא התקבלה תגובתו של היועץ המשפטי לממשלה.

⁷⁷ דף הפייסבוק ”לא קונים אצל אויבים” 30.07.14 https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=311023055737984&id=302756253231331

⁷⁸ דף הפייסבוק ”הרעיון היהודי - עבודה עברית” 19.7.2014

⁷⁹ דף הפייסבוק ”הרעיון היהודי - עבודה עברית” 20.07.14

⁸⁰ דף הפייסבוק ”הרעיון היהודי - עבודה עברית” 22.7.2014

⁸¹ דף הפייסבוק ”הרעיון היהודי - עבודה עברית” 22.7.2014

⁸² דף הפייסבוק ”עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי” 29.09.14

⁸³ דף הפייסבוק ”הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו” 01.10.14

⁸⁴ דף הפייסבוק ”לא קונים משונאי ישראל” 28.9.2014

⁸⁵ ה”אודות” של דף הפייסבוק ”חרם על ערביי ישראל”

https://www.facebook.com/pages/%D7%97%D7%A8%D7%9D-%D7%A2%D7%9C-%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99%D7%99-%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C/1467314896849253?sk=info&tab=page_info

המגזר. בוגד? לא קונה!⁸⁶; דרוש רצף מקצועי לעבודה גדולה בירושלים רק יהודי... שתפו שנמצא יהודי ולא נקח אויבים!!⁸⁷; "סניף אושר עד בגבעת שאול ירושלים לא מעסיקים אויבים"⁸⁸; "רק עבודה עברית. עבודת זרים וערבים סופה עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים"⁸⁹; "די להעסקת אויבים! לא עוד מחבלים שמסתובבים בינינו! לא עוד עובדים ערבים!"⁹⁰; "כל יהודי בעירו שיעשה משהו קטן בשביל ארץ הקודש... לא לקנות מערבים ומחבלים בארץ ישראל ולא לפרנס אותם או להפיץ את תורת כהנא ברבים"⁹¹; "הסוחרים בשוק עכו מתלוננים על יובש. מה לעשות אנחנו לא קונים אצל אויבים!"⁹²; "בימים כאלה שערביי ישראל חוגגים לנו על הדם זה הזמן להגיד - די! לא לפרנס ערבים ולא להעסיק אותם!"⁹³; "הפיגועים האלה ימשיכו אם תמשיכו להעסיק ערבים!"⁹⁴; "חרם על עסקים ערביים!! נמאס לנו לממן את הטרור. נמאס להאכיל את הערבים בזמן שהם קוראים נגד המדינה ותומכים בטרור"⁹⁵; "כולנו מתחייבים לא לספק הכנסה למגזר הערבי שחי פה וקורא להשמדת המדינה"⁹⁶; "אל תתנו להם רובים. אל תתנו להם טרקטורים. אל תתנו להם פרנסה"⁹⁷; "תמשיכו ככה, לא מפרנסים אויבים!"⁹⁸.

⁸⁶ דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 26.9.2014

⁸⁷ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 17.08.14

⁸⁸ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 17.08.14

⁸⁹ הקול היהודי 06.10.14

<http://www.hakolhayehudi.co.il/news/%D7%94%D7%A9%D7%9E%D7%90%D7%9C-%D7%94%D7%A7%D7%99%D7%A6%D7%95%D7%A0%D7%99-%D7%A0%D7%92%D7%93-%D7%9C%D7%95%D7%97-%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA-662>

⁹⁰ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי - עבודה עברית" 17.09.14

⁹¹ דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד מרכז הרשמי" 28.9.2014

⁹² דף הפייסבוק "לא קונים אצל אויבים" 28.7.2014

⁹³ דף הפייסבוק "תעסוקה עברית ציונית" 28.7.2014

⁹⁴ דף הפייסבוק "תעסוקה עברית ציונית" 4.8.2014

⁹⁵ דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 15.09.14

⁹⁶ דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 17.09.14

⁹⁷ דף הפייסבוק "לא יכבו את הלהב"ה" 4.8.2014

⁹⁸ דף הפייסבוק "לא יכבו את הלהב"ה" 5.8.2014

בתגובה לכתבה באתר "הקול היהודי" אודות "ערבי ניסה לדקור יהודי שהגיע לקנות בכפר חוסאן" פורסמו תגובות הקוראות לחרם ומשמיצות את הערבים⁹⁹. בתגובה לכתבה אחרת שפורסמה באתר אודות "יהודי שתדלק בתחנת דלק בכפר נבי אליאס נשדד בידי ערבים" פורסמה התגובה "מגיע לו!!! מה הוא הולך לערבים?"¹⁰⁰. בדף הפייסבוק "הקול היהודי" פורסם פוסט המפנה לשתי ידיעות אודות תקיפות של יהודים שקנו או תדלקו בכפרים ערביים תחת הכותרת "אז מה אתם אומרים, נלך לקנות אצלם?" בתגובות לפוסט הופיעו התגובות: "אסור לקנות מהם"; "יהודים הזויים! תמורת כמה שקלים מוכנים לפרנס את האוייב ולסכן את חייהם! מקדשים את הכסף על פני החיים!"; "למה אתם עוד קונים מהם אני לא מבין"; "לא קונים אצל ערבים לא נפגעים!!!"¹⁰¹.

חלק מהפוסטים הקוראים שלא להעסיק ערבים כוללים תמונות פוגעניות במיוחד. לדוגמא, בפוסט המכיל את הכיתוב "ככה הם מתחננים לעבודה!!! לא מפרנסים אויבים... הובלות בעבודה עברית בעל תעודת הכשר של ארגון להבה שומר שבת אמין מקצועי אדיב!!!"¹⁰², מצורפת התמונה הבאה:

103

⁹⁹ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 20.7.2014

¹⁰⁰ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 20.7.2014

¹⁰¹ דף הפייסבוק "הקול היהודי" 20.07.14

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=704054442976980>

¹⁰² דף הפייסבוק "הובלות בירושלים" 21.07.14

¹⁰³ דף הפייסבוק "הרעיון היהודי-עבודה עברית" 13.08.14

נגד חלק מהעסקים נפתחו קמפיינים הקוראים להחרמתם בשל העסקת עובדים ערבים. כך למשל נפתחה קבוצה נגד רשת הסופרמרקטים רמי לוי - "גם אני לא קונה בראמזי לאווי" בה נכתב "כשאתה קונה אצל ראמזי אתה בעצם מממן את האויבים שלנו"¹⁰⁴.

¹⁰⁴ https://www.facebook.com/ramzilawe/photos/a.278600965653408.1073741828.278592802320891_297343893779115/?type=1&theater

105

106

קריאות מסיתות נגד ערבים וקריאות להחרמתם בשל חשש להתבוללות - (4.97% מההתבטאויות)

תחת מסווה של מלחמה בהתבוללות מוצגים גילויי גזענות ואלימות חמורים המתמקדים ביחסים של נשים יהודיות וגברים ערבים ומבקשים להגן על "כבודן של בנות ישראל" ולהציל אותן מגברים ערבים.¹⁰⁷ מדובר בקריאות כלליות נגד ערבים,

¹⁰⁵ דף הפייסבוק "עונש מוות למחבלים" 05.08.14

¹⁰⁶ דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 26.08.14

¹⁰⁷ עוד על הסתה לגזענות המתמקדת ביחסיהם של נשים יהודיות וגברים ערבים ראה/י: רות כרמי "מה אם ערבי היה מתחיל עם אחותך?" - על גזענות ומגדר בישראל (המרכז הרפורמי לדת ומדינה התנועה ליהדות מתקדמת 2014) goo.gl/8FXZDt

קריאות לפגיעה פיזית בהם ולהחרמתם והרחקתם מהציבוריות הישראלית על רקע חשש מהתבוללות. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

“ערבי נא לחשוב פעמיים לפני שאתה נוגע ביהודיה!!”¹⁰⁸; “יהודיות חייבות להבין שאסור להתקרב בכלל לחיות אדם האלה!”¹⁰⁹; “שונאי ישראל ומתלחשים שם ומסתכלים על הנערות והבנות שלנו במבט מטורף וזומם!”¹¹⁰; “מי שמעסיק ערבים לא יתפלא למה הם מטרידים את הבנות שלו”¹¹¹; “ההתבוללות של הערבים איתנו מתבטאת בכל עוצמתה בזה שהם נמצאים בכל מקום בינו בסופרמרקט, במכולת, אצל הירקן, שוטפי מדרגות, בשיפוצים ובבנייה בכל חור הם בינו. כמו פצצה רדומה, מתקתקת שמחכה ליום פקודה, שלא יזכו ימ”ש וזכרם. אם זה בלהתאבד עלינו, לפגוע, לרצוח, או לחלופין אם הם כבר בין הרגליים שלנו אז למה לא לקחת את בנות ישראל ולעקור את המשפחות של עמנו?! שורש הבעיה של ההתבוללות מתחילה ומסתיימת בזה שהם חיים בתוכנו ואין מחריש?!”¹¹²; “חוף ירושלים בתל אביב. מספר ערבים עם יהודיות. מי שבאיזור שיסביר להם בצורה חוקית כמובן. שבזמן מלחמה בנות של מלך צריכות לשמור על עצמן”¹¹³. בעמוד התומכים של ארגון להב”ה הוצגה “סכנת ההתבוללות” כתכנית של הערבים להוריד את הרמה הגזעית של היהודים על-ידי הרעלתם של היחידים, במטרה להכניע את עם ישראל”¹¹⁴.

בעמוד הפייסבוק של “כנופיית אל יהוד” פורסמה קריאה לצאת להפגין מול סופרמרקט “יש בשכונה” ברמת אשכול בגלל “הטרדות של בנות יהודיות על ידי ערבים”. באי ההפגנה נתבקשו להכין שלטים “בנות ישראל לעם ישראל”, “העסקת ערבים שווה התבוללות” ו“ערבי תיזהר אחותי זה לא הפקר”¹¹⁵.

¹⁰⁸ נבצי גופשטיין ארגון להבה (אינסטגרם) בין 23.09-03.10.14

¹⁰⁹ נבצי גופשטיין ארגון להבה (אינסטגרם) <http://instagram.com/p/s5PTydOyZR/>

¹¹⁰ דף הפייסבוק “הרעיון היהודי-עבודה עברית” 19.09.14

¹¹¹ הקול היהודי 02.10.14

¹¹² <http://www.hakolhayehudi.co.il/news/%D7%A1%D7%A2%D7%A8%D7%94-%D7%91%D7%90%D7%95%D7%9C%D7%A4%D7%A0%D7%94-%D7%94%D7%9E%D7%A0%D7%A7%D7%99%D7%9D-%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99%D7%9D-%D7%94%D7%98%D7%A8%D7%99%D7%93%D7%95-%D7%A0%D7%A2%D7%A8%D7%95%D7%AA-630>

¹¹² דף הפייסבוק “הרעיון היהודי-עבודה עברית” 17.09.14

¹¹³ דף הפייסבוק “לא יכבו את הלהב”ה” 30.7.2014

¹¹⁴ דף הפייסבוק “להב”ה עמוד תומכים - נלחמים בהתבוללות” 14.9.2014

¹¹⁵ דף הפייסבוק “כנופיית אל יהוד” מ-24/7/14

קריאות לנקיטת אלימות כלפי ערבים - (5.15% מההתבטאויות)

מדובר בקריאות מפורשות וקונקרטיות לנקיטת אלימות נגד ערבים. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

“לשרוף את שועפט על כל יושביה”¹¹⁶; “תתארגן עם כל השכנים שלך ותצאו אליהם גם בלילה ותפתיעו אותם. בלי חוקים. שברו להם תעצמות”¹¹⁷; “במקום לזיין במוח צאו לרחובות ותתחילו להראות לזבלים מי הבעל הבית פה”¹¹⁸; “אם יש כמה גברים פה באו נלך לינקום את נתנאל (עראמי) אני בפנים”¹¹⁹; “להגן על יהודי מפני פולש או מחבל [גם מכונים חיידיקים] פיזיתת מילולית אנחנו מוכנים להיות מחבלים ואם יגידו לנו שטיילת שלימה בצפון מלאה בוירוסיים האלו ואי אפשר לזוז שם אנחנו נגיע לשם מהמרכז עם הסעות עד שזה יפסק ושהם יורידו את הראש למטה”¹²⁰; “דרושה נקמה, לפרטים פנה לערבי הקרוב”¹²¹; “הלאווי והייתי יכול להגיע אני מהצפון אני מטירת הכרמל ואין לי רכב צריכים להעלות את הכפרים שלהם באש לישרוף ת'בני זונות האלה”¹²².

בתגובה לכתבה אודות פגיעה במבנה של סניף בני עקיבא ביפו הופיעה התגובת “אחרי זה היהודים כבר לא יוכלו לשתוק ויעשו תג מחיר...”¹²³; עוד פורסמו קריאות לתקיפת ערבים בתגובה לתקיפת יהודים¹²⁴ וקריאה לסנוור נהגים ערבים בליזר¹²⁵.

¹¹⁶ דף הפייסבוק “תושבי ירושלים דורשים-אש חיה אל המתפרעים” 12.10.2014

¹¹⁷ דף הפייסבוק של אריה קינג 23.07.14 <https://www.facebook.com/photo.php?v=310434099128936>

¹¹⁸ דף הפייסבוק “הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו” 29.10.14

https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.7480585052_41447759831800730784/?type=1&theater

¹¹⁹ דף הפייסבוק “הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו” 04.10.14

¹²⁰ דף הפייסבוק “כנופיית אל יהוד מרכז” 02.08.14

¹²¹ דף הפייסבוק “הקול היהודי” 14.10.14

¹²² דף הפייסבוק “ברוך מרזל העמוד הרשמי” 23.10.14

¹²³ הקול היהודי 5.10.14

<http://www.hakolhayehudi.co.il/news/%D7%A1%D7%9B%D7%A0%D7%AA-%D7%97%D7%99%D7%99%D7%9D-%D7%9C%D7%94%D7%92%D7%99%D7%A2-%D7%9C%D7%A4%D7%A2%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA-%D7%91%D7%A1%D7%A0%D7%99%D7%A3-651>

¹²⁴ הקול היהודי 08.09.14

¹²⁵ הקול היהודי 09.09.14

קריאות מוות לערבים ועידוד פגיעה בערבים - (25.04% מההתבטאויות)

בניגוד לקטגוריה הקודמת לא מדובר בקריאות קונקרטיות, אלא בקריאות מוות לערבים ובתמיכה בפעילות אלימה כנגד ערבים. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

"ימותו הערבים, אין ערבי טוב!"¹²⁶; "ימ"ש של הערבים!"¹²⁷; "יימח שמם תיכחדו זרע עמלק"¹²⁸; "שימותו הערבים הנבלות האילו שרק עושים לנו רע בארץ "שלנו"!"¹²⁹; "ימח שמם הערבים האלה אין סוף איתם"¹³⁰; "מוות לערבים"¹³¹; "עם של חיות שצריכים להכחיד מפני כדור הארץ. רק מוות ודם הם מביאים.."¹³²; "ערבי כריש זה ערבי מרוח על הכביש"¹³³; "שישרפו כול הערבים נתחיל באלה אנחנו מכירים"¹³⁴; "יימח שמם של כל הערבים. אין אמונה בגויים"¹³⁵; "יבוא היום ונעמיד את הערבים האלה בפרימדיה נשפוך עליהם נפט ונעלה אותם באש"¹³⁶; "ערביססםם תישרפו אינשאללה לרוצץ לכם תגולגולת"¹³⁷; "ערבים אורורים!!! חיות אדם לבנות להם מרמרה ענקית ולהעיף אותם לים"¹³⁸; "הם עמלקים שמצווה גדולה לחסל אותם"¹³⁹;

126 דף הפייסבוק "הקול היהודי" 04.08.14

127 הקול היהודי 08.10.14 youtube

128 דף הפייסבוק "הקול היהודי" 14.9.2014

129 דף הפייסבוק "הקול היהודי" 16.9.2014

130 דף הפייסבוק "אל יהוד הרשמי" 21.9.2014

131 דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן-ארי" 18.09.14

132 דף הפייסבוק "צדק ומשפט" 17.09.14

133 דף הפייסבוק "מחרימים את האויבים" 28.08.14

134 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 27.10.14

https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.7480585052_41447763451547035476/?type=1

135 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 27.10.14

https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.7480585052_41447763451547035476/?type=1

136 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 21.10.14

https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.7480585052_41447759831800730784/?type=1&theater

137 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 19.10.14

<https://www.facebook.com/kolano.netanel/posts/758617764185521>

138 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 05.10.14

139 דף הפייסבוק "כולנו ציונים" 08.10.14

”צריכים לקום עוד כמה כמו ציל הרב ברוך גולדשטיין כדי לעורר את שלטון ביבי השמאלן הצבוע והחלשלוש”¹⁴⁰.

בדף הפייסבוק ”תושבי ירושלים דורשים - אש חיה אל המתפרעים” הופיעה תגובת הקוראת **”לשרוף את כל שועאפט על כל תושביה”**¹⁴¹.

בדף הפייסבוק ”כולנו בעד גירוש השמאל הקיצוני” פורסמה התגובת **”כולנו בעד טילי לאו לבתים של הערבים יימח שמם”**¹⁴². על תמונות המתעדות הכאה של ערבים בירושלים הגיבו בשמחה, בתגובות כגון **”טוב מאוד, שימשיכו כך לכל הערבים יימח שמם”**¹⁴³. בכתבה שפורסמה בדף הפייסבוק של ה”קול היהודי” על נאשם בניסיונות תקיפה של ערבים ובריסוס כתובות נגד ערבים פורסמה התגובה **”אין כמוך גיבור ישראל”**¹⁴⁴. בתגובה לכתבה המתארת כריתה של עצי זית בבעלות פרטית של ערבים על ידי יהודים, מופיעות התגובות **”כן ירבו!”**¹⁴⁵ ו**”איזה יום שמח... כבר הרבה זמן לא היה פעולת תגמול”**¹⁴⁶.

בדף הפייסבוק ”כנופיית אל-יהוד מרכז” התבקשו הקוראים לכתוב מה דעתם על יוסף בן-דוד, הנאשם ברצח הנער מוחמד אבו-חדייר. בין התגובות שהופיעו לפוסט¹⁴⁷: **”צדיק. וחף מפשע”**; **”גיבורי ישראל!!!!”**; **”מובטח לכם גם עדן מצווה להרוג עמלק תבזרכו מפי עליון כל הכבוד על האומץ”**; **”הקם להורגך השקם להורגו.. עין תחת עין בן תחת בן כן ירבו ערבים מתים”**; **”יוסף בן דוד- שאפו, פעמיים גבר!!! ככה צריך, שירגישו גם הם מה אנחנו מרגישים.”**; **”מלך אורגינל! אם היה מרים לי צלצל הייתי בא גם”**; **”וואלה מחזיק ממנו רק חבל שתפסו אותו!!!”**; **”מלך מוות לערבים הבני זונות”**; **”הלואי וכל היהודים היו עושים כמוהו, במלחמה אין חפים מפשע (לא משנה שהערבי הזה ממש לא חף מפשע) ודינם של כל ישמעלי שבארץ מוות!!!”**; **”הייתי שורף עוד כמה מהם”**; **”מצדיע לו, מישהו שהוא סוף סוף גבר!”**.

¹⁴⁰ דף הפייסבוק ”ברוך מרזל העמוד הרשמי” 09.10.14

¹⁴¹ דף הפייסבוק ”תושבי ירושלים דורשים אש חיה אל המתפרעים” 07.10.14

¹⁴² דף הפייסבוק ”כולנו בעד גירוש השמאל הקיצוני” 12.10.14

¹⁴³ הקול היהודי 27.7.2014

¹⁴⁴ הקול היהודי 18.08.14

¹⁴⁵ הקול היהודי 06.10.14

¹⁴⁶ הקול היהודי 06.10.14

¹⁴⁷ כל התגובות הופיעו בדף הפייסבוק ”כנופיית אל יהוד מרכז” בתאריך 12.08.14

במהלך מבצע צוק איתן פרסם הרב דב ליאור, רבה של קריית ארבע, חוות דעת הלכתית בעמוד הפייסבוק שלו לפיה הוא מתיר פגיעה באזרחים לא מעורבים בעזה וענישתם. לדבריו, מותר "להורות אפילו על החרבת כל עזה". בין התגובות שזכה להן פרסום זה: "סוף סוף דעה ציונית ערכית ברורה. נמאס כבר להקריב את טובי בנינו למען שמירה על חיי האויב הפלשתינאצי. מחיקת עזה באופן מוחלט תחסוך בחיי אדם יהודים וערבים כאחד. כל פתרון אחר יגרום להמשך שפיכות דמים"¹⁴⁸.

מתוך דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד חיפה והקריות":

149

הסתה ספציפית נגד אזרחי ישראל הערבים - (5.86% מההתבטאויות)

קריאות אלה יכולות להיות משויכות למעשה לקטגוריות שכבר נמנו, אולם ייחודן בכך שהן מתייחסות באופן מפורש לאזרחי ישראל הערבים. קריאות אלה משייכות לציבור זה תכונות שליליות, ומזהות אותו כציבור רוצחים ואויבים. בין הקריאות האופייניות שפורסמו:

¹⁴⁸ דף הפייסבוק של הרב דב ליאור 22.07.14 https://he-il.facebook.com/Rav.Dov.Lior/photos/a.247523522071102361658392/?type=1&relevant_count=1 https://he-il.facebook.com/Rav.Dov.Lior/photos/a.247523521949614.54236.190542387647728/717102361658392/?type=1&relevant_count=1 ביום 23.07.14 פנה המרכז הרפורמי בשמו ובשם המטה למאבק בגזענות לשרת המשפטים ציפי לבני בבקשה להעמיד לדין משמעתי את הרב דב ליאור שיהן בעת התבטאות זו כרב העיר קריית ארבע. עד למועד כתיבת שורות אלה לא התקבלה תשובת משרד המשפטים.

¹⁴⁹ דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד חיפה והקריות" 21.07.14

"הוא לא ישראלי. הוא ערבי..."¹⁵⁰; "צעיר ישראלי??? היה מת!!! ערבוש עלוב"¹⁵¹;
 "ערביי ישראל טרור יומיומי"¹⁵²; "ערביי ישראל רק עסקים בלפגוע ביהודים ובתכנון
 מעשי רצח וחבלה נגדם"¹⁵³; "תמיד טענתי שערביי ישראל גיס חמישי (לא כולם,
 99%). מה עוד צריך לקרות כדי שבנין מי ומה הם"???¹⁵⁴; "הגיע הזמן להעיף מפה
 את כל הערבים ומהר!"¹⁵⁵; "מה ערביי ישראל מבקשים תמורת נרמול היחסים עם
 המדינה וסיום פעולות הבגידה"???¹⁵⁶; "פעם אחר פעם מראים לנו ערביי ישראל
 כמה שהם צבועים משחתיים והכי חשוב לא נאמנים, ולכל אותם ערבים שכותבים לנו
 בפרטי שהם לא כמו כולם גם בכם אנחנו לא מאמינים ולא נאמין אף פעם כי על זה
 נאמר "עשיו שונא ליעקב"¹⁵⁷; "הנה תמונות ישירות מההפגנה ביפו מול המחבלים
 שונאי ישראל שחיים בתוכינו הסרטן הכי גדול זה שוב מראה כמה שכהונא צדק!!!"¹⁵⁸;
 כמו כן פורסמה תגובה לכתבה הטוענת כי פגיעה בערבים ישראליים היא מותרת
 כיוון שהיא מלחמה באויבים¹⁵⁹; ערביי מזרח ירושלים מכונים "האויב בתוך העיר"¹⁶⁰.
 בדף הפייסבוק של חבר הכנסת לשעבר, מיכאל בן ארי- "עוצמה יהודית" פורסם
 סרטון בו הוא מסביר כי "הערבים הישראליים הם האויב וסכנה אמיתית"¹⁶¹. עוד
 הופיע בדף הפייסבוק הפרסום "עזה וסכנין אותה מפלצת עם אותם כוונות!"¹⁶².

150 דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 12.10.14

151 דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 12.10.14

152 דף הפייסבוק "הדם של נתנאל הוא הדם של כולנו" 29.10.14

<https://www.facebook.com/kolano.netanel/photos/a.748469705200327.1073741828.748058505241447/763451547035476/?type=l>

153 דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 27.9.2014

154 דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 15.9.2014

155 הקול היהודי 06.08.14

156 דף הפייסבוק "מחרימים את האויב מבפנים" 20.9.2014

157 דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד מרכז הרשמי" 17.9.2014

158 דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד מרכז" 21.7.2014

159 הקול היהודי 25.7.2014

160 דף הפייסבוק "ברוך מרזל העמוד הרשמי" 20.09.14

161 דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 23.07.14

<https://www.facebook.com/photo.php?v=705053566235584>

162 דף הפייסבוק "עוצמה יהודית עם מיכאל בן ארי" 17.09.14

163

ייחודיות האינטרנט

"האינטרנט נמצא בכל העולם ובשום מקום גם יחד. ליתר דיוק: הנגישות אל האינטרנט, ופעלו, הם בכל רחבי תבל, אך מציאותו היא ב'ישומקום'. " השופט סולברג¹⁶⁴

טכנולוגיה כשלעצמה אינה טובה או רעה, אולם היא משנה את המציאות ומייצרת עולם חדש של אפשרויות ומגבלות. האינטרנט שינה את הדרך בה אנשים מתקשרים, מתחברים, קונים, יוצרים ומחפשים מידע. האינטרנט עיצב מחדש זירות חברתיות, מסחריות-כלכליות וציבוריות-פוליטיות, ונראה כי שינוי זה ימשך עוד עשורים רבים. האינטרנט מכיל את כל האפשרויות שמציעים אמצעי התקשורת המסורתיים - כתב, קול, תמונה ווידאו, ומצרף אליהן יכולות חדשות. תופעה ייחודית במסגרת האינטרנט הינה קיומן של הרשתות החברתיות. הרשתות החברתיות מאפשרות לטפח קהילות משתמשים, על מנת ליצור קשרים בין אנשים בנושאים משותפים כמו ענייני עבודה, יחסים רומנטיים, מוזיקה ונושאים משותפים אחרים, כשהפרט יכול לתקשר עם אחרים באינטראקציה פרטנית של "אחד על אחד", בקבוצות, או באופן פומבי ונגיש לכל. הרשתות החברתיות מאפשרות מסירת פרטים אישיים

¹⁶³ דף הפייסבוק "ארגון אל יהוד מרכז רשמי" 31.08.14

¹⁶⁴ ע"מ 3782/12 משטרת ישראל נ' איגוד האינטרנט הישראלי 24.03.10

של המשתמש, העלאת תמונות וסרטונים, הצטרפות לקבוצות על פי תחומי עניין דומים, שיתוף יצירתי של פרויקטים עצמאיים כמו מוזיקה ואומנות ושיחות באופן ישיר באמצעות צ'ט.¹⁶⁵

מספר תכונות הופכות את האינטרנט למדיום ייחודי. האינטרנט מציב חסמי כניסה מעטים מאוד מבחינת מחיר ונוחות השימוש ואינו מציב כמעט חסמים מרחביים או גיאוגרפים.¹⁶⁶ הוא מאפשר תגובה מידית ומעניק למשתמשים את האפשרות שלא לחשוף את עצמם, כלומר להתבטא באופן אנונימי.¹⁶⁷ בניגוד לרדיו או לטלוויזיה, האינטרנט הוא טכנולוגיה מונעת משתמשים (user-driven technology) המאפשרת תקשורת בלתי אמצעית ואין בו כמעט כל התערבות של עריכה, הפקה או צנזורה.¹⁶⁸ האינטרנט פתוח לכל מי שמבקש לפרסם ולהתבטא, ללא כל סינון מוקדם.¹⁶⁹ מעל לכל, האינטרנט מאפשר להגיע לקהל עצום בזמן אמת, במהירות וכמעט ללא כל עלות.¹⁷⁰ לאתרי אינטרנט ודפי פייסבוק יש אם כן קהל פוטנציאלי של מיליוני בני אדם- כל אדם עם חיבור לאינטרנט.¹⁷¹

בעוד שתכונותיו הייחודיות של האינטרנט הופכות אותו לאחד מכלי התקשורת המשמעותיים ביותר כיום, ולכלי דמוקרטי היכול לשמש להעצמה ופיתוח אנושיים ולמימוש של חופש הביטוי, הרי שתכונותיו הייחודיות, ובכלל זה אשליית האנונימיות והיעדר פיקוח, הופכות אותו גם לכלי אטרקטיבי במיוחד עבור קבוצות המבקשות להפיץ שנאה ולהסית לגזענות ולאלימות.¹⁷² סביר כי המסרים של קבוצות אלה,

¹⁶⁵ Nadine E. McSpadden, *Slow and Steady Does Not Always Win the Race: The Nuremberg Files Web Site and What It Should Teach Us About Incitement and the Internet*, INDIANA L. J. 76, 485, 487 (2001) <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1984&context=ilj>; ניבה אלקין-

קורן ומיכאל בירנהק "הקדמה: משפט וטכנולוגית מידע" **רשת משפטית: משפט וטכנולוגית מידע** 11 (ניבה אלקין-קורן ומיכאל בירנהק עורכים, 2011)

¹⁶⁶ Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 488; יפעת הולנדר **מסמך רקע בנושא: גבולות חופש הביטוי באינטרנט**, 6 (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2001)

¹⁶⁷ שם.

¹⁶⁸ Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 505; עירית נגבי "המרשתת, מיזוגיניה וחופש הביטוי" **משפט וממשל** 506, 499 (תשע"ג); Raphael Cohen-Almagor, *Fighting Hate and Bigotry on the Internet*, 3 POLICY & INTERNET, Article 6, 1 (2011) <http://www.hull.ac.uk/rca/docs/articles/hate-bigotry.pdf>

¹⁶⁹ נגבי, לעיל הערה 168, בעמ' 506

¹⁷⁰ Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 497, 505.

¹⁷¹ שם, בעמ' 505.

¹⁷² חיים ויסמונסקי "על ענישה בעבירות מחשב" **מחקרי משפט** כד 81, 89 (2008); נגבי, לעיל הערה 168, בעמ' 503-504; John P. Cronan, *The Next Challenge for the First Amendment: The Framework for an*

שאינם מתיישבים בדרך כלל עם הנורמות המרכזיות בחברה, היו מתקשים לעבור את המסננת של מתווכי התוכן בתקשורת המסורתית (עיתונות, טלוויזיה, רדיו).¹⁷³ האינטרנט מאפשר לאותן קבוצות להפיץ את משנתן בקלות לקהלים גדולים בעלות מינימלית.¹⁷⁴ קבוצות שעד היום הפיצו את משנתן בעיקר באמצעים פשוטים כמו עלונים וכרזות או באמצעות מיילים או אתר אינטרנט יכולות כעת להרחיב את מעגל ההשפעה שלהן עשרות מונים בלחיצת כפתור אחת.¹⁷⁵ כך למשל, נכון לזמן כתיבת שורות אלה, לדף הפייסבוק של ארגון להבי"ה יש 24,729 עוקבים, ולדף "עוצמה יהודית עם מיכאל בן-ארי" 35,495 עוקבים.¹⁷⁶ האינטרנט משמש קבוצות אלה לא רק להפצת משנתן, אלא גם לאיסוף כספים ולארגון פעילות.¹⁷⁷ כך למשל, לאחר הפיגוע בשכונת הר נוף בירושלים ב-18.11 בו נהרגו 5 בני אדם, התארגנו שתי הפגנות באמצעות הפייסבוק, האחת סביב גשר המיתרים והשנייה צעדת זעם לשכונת ג'אבל מוכאבר, שמטרתן היתה להטיל אימים על האוכלוסיה הערבית. קריאות התארגנות להפגנה כמו גם קריאות מתלהמות ומשלהבות לפגיעה פיסית בערבים הופיעו בדפי הפייסבוק של ארגון להבי"ה, ברוך מרזל, מיכאל בן ארי, בנצי גופשטיין, ה"צל" ו"ימנים".¹⁷⁸

מבחינת קהל היעד של ההתבטאויות המסיתות ברשת, ניתן להצביע על שתי קבוצות עיקריות: קבוצה אחת הינה קבוצה שממילא מזדהה עם תכנים אלה, ומחפשת תכנים מסיתים או גזעניים ברשת. הקבוצה השניה היא הציבור הרחב אשר נחשף לתכנים האינטרנטיים המסיתים במקרה. האפשרות לגלישה חופשית עשויה להוביל גולשים לאתרים רבים ומגוונים שתוכנם אינו ידוע להם מראש ובהם

Internet Incitement Standard, 51 CATH. U. L. REV. 425, 425-426 (2002)
<http://scholarship.law.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1330&context=lawreview>

173 נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 507

174 שם; Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 504.

175 Cronan, לעיל ה"ש 172, בעמ' 426.

176 לשם השוואה לעמוד הרשמי של מפלגת העבודה היו בעת כתיבת שורות אלה 12,202 עוקבים ולמפלגת הליכוד 18,011.

177 Cohen-Almagor, לעיל ה"ש 168, בעמ' 1.

178 רועי צ'יקי; ארד "אחרי הפיגוע, ירושלים שקעה עמוק יותר לתוך הפחד והשנאה" **הארץ** 18.11.14 <http://www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.2489623>; אלישע בן-קימון ונטלי נוביצקי "אנשי ימין בעיר מבטיחים: נקמה בערבים" **mynet** 24.11.14 <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4594919,00.html>

אתרים מסיתים.¹⁷⁹ כך למשל, מי שאינם בקיאים בטכנולוגיה, או לחילופין בעולם הפוליטי, עשויים בנקל להגיע לאתרים מסיתים, אשר מי שבידם הידע הטכנולוגי או האקטואלי היו נמנעים מכניסה אליהם. למעשה, בשל התחרות הגדולה על תשומת לבם של המשתמשים ברשת, ככל שהמסרים באתר או בדף פייסבוק קיצוניים, בוטים ומתלהמים יותר כך גדלים הסיכויים לזכות בתשומת לבם של הגולשים.¹⁸⁰

באשר לקבוצה הראשונה שממילא מזדהה עם התכנים המסיתים, יש הטוענים כי השפעת החשיפה לתכנים מסיתים על אותה קבוצה אינה כה משמעותית משום שהקהל הנחשף אליה הוא קהל אשר ממילא מזדהה עם תכנים אלה.¹⁸¹ אולם, גם אם הקהל שנחשף לתכנים המסיתים הינו קהל שממילא מחפש תכנים אלה ברשת, זמינותם ותפוצתם הרחבה של התכנים פירושה שכעת ניתן להגיע אליהם בקלות רבה יותר מבעבר.¹⁸²

יתרה מכך, דווקא מי שדעתם מוטה מלכתחילה וכעת הם נחשפים למאסה של תכנים מסיתים וגזעניים בלחיצת כפתור, עלולים להקצין את דעותיהם ואף לפעול באלימות בעקבותיהם. כך למשל, בהקשר של הסתה לאלימות, קבע בית המשפט העליון כי "בדיקת האפשרות הממשית של מעשה אלימות אינה מופנית דווקא לקהל יעד המורכב מאנשים סבירים, אלא גם לקהל שעשוי לכלול אנשים שאינם סבירים או נורמטיביים, ולו בתקופה הרלוונטית לפרסום."¹⁸³ כך גם בכל הנוגע להסתה באינטרנט, השפעתה אינה פוחתת משום שהיא מופנית למי שחיפשו תכנים דומים מלכתחילה, אלא היא אך מחזקת את הדעות המסיתות ומקצינה אותן.

באשר לקבוצה השנייה, מי ש"נקלעו במקרה" לדפי פייסבוק או אתרים מסיתים, הרי שלכל הפחות התמונה המתקבלת אצלם בנוגע לערבים היא שלילית ובכך השיגה ההסתה את מטרתה, לשנות את דעותיהם של אנשים כנגד המיעוט הערבי בישראל. הדבר נכון במיוחד לגבי בני נוער, אשר רובם אינם מנוסים בקריאה ביקורתית של טקסטים מסיתים, ועלולים לקחת את הדברים כפשוטם.

¹⁷⁹ ניבה אלקין-קורן "המתווכים החדשים" בכיכר השוק" הווירטואלית " משפט וממשל ו 381, 417 (התשס"ג).

¹⁸⁰ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 508

¹⁸¹ Delgado, לעיל ה"ש 1, בעמ' 329.

¹⁸² שם בעמ' 337; Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 503;

¹⁸³ רע"פ 2533/10, 3066 מדינת ישראל נ' מיכאל בן חורין ואח', תק-על 2011 (4) 4323, פ' 7.

נראה כי אנשים המתבטאים באינטרנט עושים זאת בחופשיות רבה יותר מאשר כשאינם מאחורי מקלדת. אפשרות התגובה הספונטנית, מידית ואנונימית בתיווך מינימלי יוצרת אפקט של "מערב פרוע" או של איש הישר (או העקום) בעיניו יעשה. בניגוד להתנהלות החברתית הרגילה בה בני אדם מקבלים על עצמם ריסון כדי להפוך חלק מהחברה המקובלת, הסביבה האינטרנטית מאפשרת הסרת אחריות והתרת רסן.¹⁸⁴ כל אלו מביאים פעמים רבות להתבטאויות אלימות וקשות במיוחד כפי שראינו בחלק הממצאים.¹⁸⁵

מנקודת מבטם של המסיתים, האינטרנט מחזק את נקודת מבטם הגזענית והאלימה. העובדה כי יש להם מספר עוקבים גדול ואוהד מחזקת את אמונתם לפיה גישתם היא הגישה הרווחת ויש לה תמיכה רחבה, אף שהדבר לא בהכרח כך.¹⁸⁶

יש חוקרים הסבורים כי האפשרות לתת דרור להתבטאויות קיצוניות משמשת למעשה ל"הוצאת קיטור" במילים במקום במעשים, ועל כן יש לאפשר אותה.¹⁸⁷ אולם, המציאות בישראל מוכיחה אחרת. הקריאות להסתה ולאלימות המתפרסמות באינטרנט, מעבר ליצירת אווירה שבה אלימות נחשבת לגיטימית, מיתרגמות להפגנות אלימות המטילות אימה על ערבים כמו גם על פעילי זכויות אדם מכיוונם של מי שעומדים מאחורי אותן קבוצות פייסבוק כמו אנשי להב"ה ו"אל ייהוד".¹⁸⁸ מדובר בהתבטאויות הקוראות לפעולה קונקרטי, כגון חרם על עסק מסוים המעסיק ערבים או הפגנה במחאה על אירוע מסוים, שלרוב מלווה באלימות מילולית ולעתים פיזית.

יש לזכור כי בניגוד לדברים הנאמרים בעל פה, התבטאויות באינטרנט נותרות זמינות הרבה לאחר שהן "נאמרות" משום שאפשר להמשיך ולצפות בהן, והן זמינות

¹⁸⁴ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 506

¹⁸⁵ שם, בעמ' 502; הולנדר, לעיל ה"ש 166, בעמ' 6; Dominic McGoldrick, *The Limits of Freedom of Expression on Facebook and Social Networking Sites: A UK Perspective*, HRLR 13, 125, 130 (2013)

¹⁸⁶ Delgado, לעיל ה"ש 1, בעמ' 338; HALL N.ET AL, *THE ROUTLEDGE INTERNATIONAL HANDBOOK ON HATE CRIME*. 294 (London: Routledge 2014)

¹⁸⁷ Mcspadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 503

¹⁸⁸ ראה/ו הערה 178 לעיל. נציין כי המרכז הרפורמי לדת ומדינה פנה למפקד מחוז ירושלים ואף נפגש עמו בעניין זה.

לקהל רחב ולא רק למי שאליו כוונה התגובה.¹⁸⁹ לכן אין להן רק אפקט רגעי של "שחרור קיטור", אלא אפקט ממשי של הסתה מתמשכת.

הסתה בראי המשפט

תופעת ההסתה באינטרנט מערבת את שאלת חופש הביטוי והיכולת להגבילו במקרה של ביטוי מסית. אל מול הזכות לחופש ביטוי עומדות הזכויות לשוויון וכבוד הנפגעות כתוצאה מההסתה. להלן נסקור את הזכות לכבוד ושוויון ואת הזכות לחופש הביטוי בהקשר של התבטאויות באינטרנט. לאחר מכן נדון בשאלת ההסתה לגזענות ולאלימות בדין הישראלי.

עקרון השוויון וכבוד האדם

עקרון השוויון הוא מערכי היסוד החשובים במשפטנו, "נשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו כולו" (השופט מ' לנדוי בבג"ץ 69/98 **ברגמן נ' שר האוצר**, פ"ד כז(1) 693, 698). הזכות לשוויון היא זכות חוקתית על-חוקתית, המעוגנת כחלק מן הזכות לכבוד בחוק-יסוד כבוד האדם וחירותו.

בית המשפט העליון קבע זה מכבר כי בהפליה על רקע קבוצתי - כמו הפליה מחמת השתייכות לאומית - טמונה השפלה עמוקה לקורבן ההפליה, ומכאן שהיא עומדת בסתירה לחוק היסוד:

"אין לך גורם הרסני יותר לחברה מאשר תחושת בניה ובנותיה, כי נוהגים בהם איפה ואיפה. תחושת חוסר השוויון היא מהקשה שבתחושות. היא פוגעת בכוחות המאחדים את חברה. היא פוגעת בזכות העצמית של האדם". בג"ץ 983/87 **פורז נ' ראש עיריית ת"א-יפו**, פ"ד מב(2) 309, 332.

באמירה הגזענית יש משום פגיעה חמורה בכבודו של מי שההסתה מכוונת נגדו.¹⁹⁰ הביטוי הגזעני פוגע בכבוד האדם לכשעצמו במובנו הבסיסי בכך שהוא שולל מהאדם תכונות מסוימות בשל שיוכו הגזעי או שולל את זכותו הבסיסית של

¹⁸⁹ Cronan, לעיל ה"ש 172, בעמ' 428; McGoldrick, לעיל ה"ש 185, בעמ' 323.

¹⁹⁰ יובל קרניאל, "גזענות, תקשורת ולשון הרע- האם מותר לומר על גזען שהוא "נאצי"? המושפט י"א 409, 414 (התשס"ז)

האדם לשוויון.¹⁹¹ גם בע"פ 2831/95 הרב עידו אלבה נ' מדינת ישראל¹⁹² (להלן: "עניין אלבה"), קבעו השופטים דברים דומים:

"הגזענות פוגעת בכבוד האדם ובשוויון שבין בני האדם. הגזענות חותרת תחת הסדר החברתי, הסובלנות החברתית ושלום הציבור. יש בה סתירה למהותה ולאושיותיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית." (השופט ברק בעניין אלבה בעמ' 287)

חופש הביטוי באינטרנט

"רשת האינטרנט, שלא כרדיו וכטלוויזיה, פותחת פתח רחב לפני היחיד לקחת חלק בשיח הפוליטי ולומר את דברו במישרין. אם עד-כה לא יכול היה היחיד להשמיע את קולו אל רבים אלא אם אמצעי תקשורת מקובל - הרדיו או הטלוויזיה - הואילו בטובם לאפשר לו להשמיע את קולו, הנה כיום נפתחה הבימה בפני הכל, והיחיד יכול שיהיה גם מאזין גם דובר. יהיו אף מי שיאמרו כי זוהי הדמוקרטיה בגאונה: שכל יחיד יוכל לומר את דברו ולהשפיע על חברו ועל מי שאינו חברו."¹⁹³ השופט מישאל חשין

על אף שלא עוגן במפורש בחוקי היסוד, חופש הביטוי הנו "זכות עילאית"¹⁹⁴, זכות חוקתית על חוקית במדינת ישראל המעוגנת במשפט הישראלי זכות יסוד. חופש הביטוי הנו מאבני היסוד של הדמוקרטיה והוא חיוני למימושו העצמי של כל אדם, ולהגנה על זכויותיהן של קבוצות המיעוט והדמוקרטיה עצמה.¹⁹⁵

חופש הביטוי פירושו זכותם של יחידים ושל קבוצות לבטא באופן חופשי את דעותיהם ולהעלות לדיון ציבורי סוגיות בעלות חשיבות לגביהם:

"החירות הזו, שיש שניה לה אך אין קודמת לה נועדה, בראש ובראשונה, לאפשר לו לאדם ליתן ביטוי לאישיותו. חירות הביטוי מאפשרת לכל

¹⁹¹ מרדכי קרמיניצר וליאת לבנון "על חופש הביטוי בפסיקתו של אהרון ברק" ספר ברק - עיונים בהגותו השיפוטית של אהרון ברק 195 (איל זמיר, ברק מדינה וסיליה פסברג עורכים, 2009).

¹⁹² ע"פ 2831/95 הרב עידו אלבה נ' מדינת ישראל, פ"ד נ (5) 221, 253.

¹⁹³ תב"ם 16/2001 ש"ס נ' חבר הכנסת אופיר פינס 30.01.2001.

¹⁹⁴ בג"ץ 73/53 חברת קול העם נ' שר הפנים, פ"ד ז(2), 871.

¹⁹⁵ שם; אליקים רובינשטיין, "על חופש הביטוי ועל מדיניות התביעה בעבירות של הסתה לאלימות" הפרקליט מד א 5

אדם לתת ביטוי לתחושותיו ולתכונותיו האישיות, להביע את אשר על ליבו, וכך לפתח ולטפח את אישיותו... במובן זה חירות הביטוי היא חלק מן האוטונומיה של האדם, חלק מזכותו להגדרה עצמית וחלק מיכולתו לתת ביטוי לסגולותיו; זוהי הזכות להגשמה עצמית...

חופש הביטוי מאפשר גם את ההצגה הפומבית של דעות שונות, אשר התחרות ביניהן מהווה את חומר הבעירה המשמש להתפתחות דעות ורעיונות מתקדמים. החלפת המידע, בעיקר בנושאים ציבוריים, מאפשרת לציבור לגבש את עמדותיו וכך מתאפשר גם פיקוח יעיל יותר על רשויות... חופש הביטוי משקף איפוא את החירות לדעת, לקלוט מידע ולקבל מגוון מסרים של מחשבה ושל דעה." ע"א 751/10 **פלוני נ' דיין-אורבך** 08.02.12.¹⁹⁶

אין ספק כי חשיבותו של חופש הביטוי נמדדת דווקא למול ביטויים קשים ומקוממים (כאמרה המיוחסת לוולטייר - "אינני מסכים עם מלה מדברייך אך אהיה מוכן להיהרג על זכותך לומר אותם"), אך הזכות לחופש הביטוי אינה בלתי מוגבלת. כאמור, בית המשפט העליון פסק כי חופש הביטוי הינו חלק מכבוד האדם ומוגן בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, אולם "לא כל היבטיה של הזכות לחופש ביטוי נתפסים תחת הזכות החוקתית לכבוד האדם, כי אם אותם היבטים שלה הנגזרים מכבוד האדם ואשר מקיימים קשר הדוק עם 'אותם זכויות וערכים, העומדים ביסוד כבוד האדם כמבטא הכרה באוטונומיה של הרצון הפרטי, בחופש בחירה ובחופש פעולה של האדם כיצור חופשי'" (בג"ץ 2557/05 **מטה הרוב נ' משטרת ישראל**, סעיף 13 לפסק דינו של הנשיא). דהיינו, חופש הביטוי מוגן בחוק היסוד רק אם הוא עולה בקנה אחד עם כבוד האדם. לכן, לא ברור כי הביטוי הגזעני כלול בחופש הביטוי, וודאי לא ביטוי שהוא בגדר הסתה לגזענות ולאלימות אשר הנן עבירות פליליות במדינת ישראל. זאת ועוד, אף אם בנסיבות מסוימות ביטויים מסיתים נכללים בחופש הביטוי, אין מדובר בזכות מוחלטת, אלא יחסית, ובהתנגשות בין זכות זו לזכויות אחרות כגון הזכות לשוויון ולכבוד יש לערוך ביניהן איזון במסגרתו חופש הביטוי יסוג בפני כבוד האדם.¹⁹⁷

¹⁹⁶ ע"א 751/10 **פלוני נ' דיין-אורבך** 08.02.12 פ' 62 לפסק הדין של המשנה לנשיאה רבלין.

¹⁹⁷ עניין אלבה, לעיל ה"ש 192, בעמ' 288

פרופ' קרמניצר טוען כי כאשר מדובר בעימות של חופש הביטוי עם זכויות יסוד דוגמת שוויון וכבוד האדם, אותן זכויות אשר כאמור נפגעות על ידי הביטוי הגזעני, יש לאפשר את חופש הביטוי כל עוד הפגיעה בזכויות אלה היא מינימלית. מתן חופש ביטוי לעמדות גזעניות מאפשר לגזענים להגן על עמדה זו כאילו הייתה עמדה ככל העמדות, ולא עמדה פוגענית ומסוכנת.¹⁹⁸ כך בעניין אלבה, שהינו פסק הדין המוביל בעניין הסתה לגזענות, קבע השופט מצא: "הנני סבור, כי הביטוי הגזעני אינו נמנה עם צורות הביטוי הפוגעניות, המרגיזות או המקוממות, שעל חברה חופשית להשלים עם קיומן, חרף סלידתה מפניהן. הביטוי הגזעני הוא חריג. הוא מצוי מחוץ לגדריה של תפיסת העולם הדמוקרטית ושערי חופש הביטוי נעולים בפניו."¹⁹⁹

האינטרנט מעלה את סוגיית התפרשותו של חופש הביטוי במלוא חריפותה. הוא מאפשר את קיומו של חופש הביטוי במובן המקיף והמלא ביותר, הוא נגיש וזמין לכל ומממש באופן מיטבי את חופש הביטוי, הן מבחינת היכולת לקבל מידע והן מבחינת היכולת להביע עמדה, להשמיע ולקיים דיונים פוליטיים באופן חופשי.²⁰⁰ עם זאת, אותן התכונות המאפשרות את מקסום חופש הביטוי (נגישות גבוהה, קהל רחב, היעדר מנגנוני בקרה) הן המאפשרות את השמעתן של ההתבטאויות הקיצוניות והאלימות ביותר, שניתן לתהות האם הן נכללות כלל במסגרת חופש הביטוי הלגיטימי. התבטאויות אלה מאפשרות של תופעות של אלימות, בריונות והסתה ברשת, אשר פוגעות בחופש הביטוי של קבוצות מיעוט, מנציחות דעות קדומות וסטראוטיפים כלפיהן, ומעודדות פרקטיקות לא שוויוניות ומפלול ואף פגיעה של ממש באותן קבוצות.²⁰¹ יש לזכור כי ככל שמדובר בהסתה לאלומות ולגזענות הרי שמדובר בתופעות שכבר נקבע לגביהן כי הן אינן חוקיות, על אף פגיעתן בחופש הביטוי. ההתבטאויות המסיתות באינטרנט אינן תורמות רק ליצירת אווירה אלימה והעמקת החשדנות והשנאה שבין יהודים וערבים בישראל, אלא הן

¹⁹⁸ קרמניצר, לעיל ה"ש 191, בעמ' 199-198.

¹⁹⁹ עניין אלבה, לעיל ה"ש 192, בעמ' 267-268.

²⁰⁰ רועי גולדשמידט **מידע לקראת דיון בנושא "בריונות ברשת והשימוש באפליקציית 'סיקרטי' 1** (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2014)

²⁰¹ שם, בעמ' 3; נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 527,537; יש הטוענים כי האינטרנט שינה את הרף המגדיר מהו תוכן פוגעני וכי משום שהאינטרנט סובל תכנים פוגעניים ברמה גבוהה הרי שאלו צריכים לשנות את אמות המידה על פיהן אנו מודדים מהו ביטוי פוגעני ראה/י McGoldrick, לעיל ה"ש 185, בעמ' 138;

מפרות בגלוי את הוראות החוק הפליליות האוסרות על הסתה לגזענות ולאלימות, וחלקן אף משדלות לדבר עבירה על חוק שוויון הזדמנויות בעבודה וחוק איסור הפליה במוצרים ובשירותים.

המצדדים במתן חופש ביטוי מלא והעדר הגבלתו באינטרנט טוענים כי הטלת סנקציות על התבטאויות, אף אם הן מביעות דעות קצה, עלולה להיות בעלת אפקט מצנן ומדכא.²⁰² טיעון נוסף המתנגד להגבלת חופש הביטוי באינטרנט הוא כי האלימות באינטרנט זוכה ליחס ציבורי ותקשורתי מוגזם ומהווה למעשה פאניקה מוסרית מאמצעי תקשורת חדשים, בדומה לגישה שנהגה בעבר כלפי הטלוויזיה.²⁰³ טיעון נוסף כנגד הגבלתו של חופש הביטוי באינטרנט גורס כי הוא מאפשר מעקב אחר כל אותן קבוצות מסיתות וכי הגבלת פעילותן באינטרנט תגרום ל"פעולה מתחת לרדאר" וקושי לעקוב אחר פעילותן המסיתת.²⁰⁴ אף אם יש אמת בטיעון זה, הרי שגם לפני הופעת האינטרנט התקיים מעקב אחר קבוצות מסיתות, ועל כן הכלים לקיים מעקב אחריהן, גם בלא שיעשו שימוש באינטרנט, קיימים. יתרה מזאת, רבות מההתקשרויות האינטרנטיות מתקיימות גם כך במרחבים פרטיים ברשת שאינם פתוחים לכל ובאנונימיות (למשל, קבוצות ווטסאפ).²⁰⁵

למול הגישה אשר מבקשת להימנע מהטלת מגבלות על חופש הביטוי עומדת גישה נוספת אשר טוענת כי בנסיבות מסוימות הטלת מגבלות על חופש הביטוי משמשת דווקא לחיזוקו, במיוחד כאשר השימוש בחופש הביטוי של קבוצה אחת מביא להשתקתה של קבוצה אחרת.²⁰⁶ השתקה של קבוצה נעשית למשל על ידי יצירת אקלים עוין כנגדה, כפי שנוצר ברשת כנגד ערבים בישראל. המדובר הן בהשתקה במרחב המקוון והן מחוצה לו - באמצעות הטלת פחד ואימה על ערבים בעקבות מתקפות חוזרות ונשנות עליהם. בנסיבות אלו, כאשר השימוש בחופש הביטוי נעשה על מנת לדכא את הקבוצה החלשה, הפגיעה בחופש הביטוי של הקבוצה הפוגעת היא חיונית להגנה על חופש הביטוי של הקבוצה הנפגעת, ונעשית מתוך ערכים של כבוד ושוויון. הדבר נכון ביתר שאת כאשר ההתבטאויות

²⁰² McSpadden, לעיל ה"ש 165, בעמ' 502; דפנה ברק ארז וודדי זכריה "הסתה לטרור וגבולות חופש הביטוי: בין הגבלות ישירות להגבלות עקיפות" **עיוני משפט** לה 555, 579 (תשע"ג)

²⁰³ גולדשמידט, לעיל ה"ש 200, בעמ' 3.

²⁰⁴ Delgado, לעיל ה"ש 1, בעמ' 340.

²⁰⁵ שם.

²⁰⁶ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 537.

אותן מבקשים להגביל אינן באות להבטיח את הדמוקרטיה, אלא כל מטרתן היא לבזות, לפגוע ולהשפיל, כלומר להסית.²⁰⁷

פתיחת הליכים פליליים בגין הסתה

חופש הביטוי באינטרנט כפוף לאיסורים הכלליים שבחוק, החלים על כל ביטוי בישראל, ובהם גם האיסורים הפליליים על הסתה. המשפט הפלילי בישראל מבחין בין ביטויים החוסים תחת חופש הביטוי לביטויים הנחשבים הסתה פלילית. בכך מנסה המשפט הפלילי הישראלי למצוא איזון ראוי ולאסור את הביטוי הגזעני תוך פגיעה מינימלית בחופש הביטוי. חוק העונשין מונה שישה מיני עבירות הסתה: הסתה להשתמשות, הסתה לאי ציות, פרסום הסתה לגזענות, הסתה לאלימות או לטרור, הסתה לאיבה כלפי מדינה ידידותית והסתה להימנע מתשלומי חובה.²⁰⁸ אנו נתמקד בהסתה לגזענות ובהסתה לאלימות - העבירות הרלבנטיות להתבטאויות מושא דוח זה.

מאפיין ייחודי של עבירות ההסתה הוא שהסמכות להגשת כתב אישום הינה של היועץ המשפטי לממשלה המשמש למעשה בתפקיד המאזן באכיפת עבירות המגבילות את חופש הביטוי.²⁰⁹ בעבירות "רגילות" מוסמכים בעלי תפקידים שונים בפרקליטות המדינה ובמשטרה להגיש כתבי אישום, אך בעבירות הנוגעות לחופש הביטוי הסמכות מוגבלת ליועץ המשפטי לממשלה.²¹⁰ הגבלת הגורם המוסמך להגשת כתב אישום נועדה להגביל את כמות כתבי האישום ולוודא שלא נעשה שימוש מופרז בחקירה ובהעמדה לדין על עבירות ביטוי, כדי שלא ליצור אפקט מצנן על חופש הביטוי בשל החשש מהליכי סרק פליליים. גם ההחלטה על פתיחת חקירה פלילית מתקבלת על ידי היועץ עצמו או על דעתו. הטיפול המעשי בעבירות

²⁰⁷ שם, בעמ' 539-537; עוד על גישה זו ראה/י:

Owen M. Fiss *The Irony of Free Speech* (Cambridge: Harvard 1996); Arthur Fish *Hate Promotion and Freedom of Expression: Truth and Consequences* (1989) 2 Can. J. Law & Jur. 111, 131; R. Langton *Speech Acts and Unspeakable Acts* (1993) 22 Phil. & Publ. Affairs 64; C. A Mackinnon, *Only Words* (Cambridge: Harvard 1993)

²⁰⁸ סעיפים 109, 110, 144ב', 144ד', 166, 289 לחוק העונשין התשל"ז-1977 - בהתאמה.

²⁰⁹ ברק-ארז, לעיל ה"ש 202, בעמ' 563.

²¹⁰ סי' 144 לחוק העונשין התשל"ז-1977.

ההסתה מרוכז בידי פרקליט בכיר בפרקליטות המדינה בהתאם להנחיות פרקליט המדינה בדבר "פתיחה בחקירה בעניין בעל רגישות ציבורית רבה".²¹¹

בפועל, עושות רשויות התביעה שימוש מועט מאוד בעבירות ההסתה, בוודאי שעה שמדובר באישום המתמקד בעבירת ביטוי בלבד ללא כל אישום נלווה. באורח יוצא דופן למדיניות זו, מיד אחרי רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל הגישה הפרקליטות, שורה של כתבי אישום בעבירות של הסתה נגד גורמים אשר דבריהם נתפסו כמעניקים לגיטימציה או משבחים את הרצח.²¹² בפועל, היועץ המשפטי לממשלה מפרש את החוק כך שהוא מכיל את רוב הביטויים הגזעניים בתוך חופש הביטוי ומגדיר את הביטוי הגזעני הפלילי שאינו כלול בחופש הביטוי באופן מצמצם ביותר. כך, רק לאחרונה במסגרת תצהיר תשובה שהוגש לבית המשפט העליון בתיק בעניין הספר "תורת המלך" (ספר הדן בהלכות המתירות הרג גויים, גם תינוקות וילדים, כדי למנוע הפיכתם למחבלים) הצהירה המדינה כי: "מדיניותם רבת השנים של היועצים המשפטיים לממשלה ופרקליטי המדינה לדורותיהם בשימוש בכלי הפלילי ביחס לעבירות הנושקות לחופש הביטוי הינה מדיניות מצמצמת ומדודה".²¹³ לטעמנו, מדובר בפרשנות מצמצמת יתר על המידה, באופן שכמעט מרוקן את האיסור הפלילי מתוכנו ומתיר למעשה הסתה גזענית פרועה שנותרת ללא מענה של רשויות החוק.

הסתה לגזענות

עבירת ההסתה לגזענות המעוגנת בסעיף 144(ב) לחוק העונשין התשל"ז-1977 נחקקה בשנת 1986, על רקע גזענות עולה וגואה במדינת ישראל, ובעיקר מאבקו המשפטי של מאיר כהנא על השמעת דעותיו.²¹⁴ התחושה הייתה שיש להתמודד

²¹¹ הנחיה מס' 14.12 - פתיחה בחקירה בעניין בעל רגישות ציבורית רבה <http://index.justice.gov.il/Units/Advocacy/Hanchayot/1412.pdf>; נציין כי ריכוז זה, נוסף על הריכוז אצל היועץ עצמו, גורם ליצירת צוואר בקבוק, שבצד ההבטחה להתמקצעות גורם לעומס על המערכת. ראה/י עינת הורביץ ליאורה בכור ואלונה ליסיצה "ואהבת לו כמור?" גזענות בשם ההלכה - הסתה לגזענות על ידי רבנים בישראל (המרכז הרפורמי לדת ומדינה התנועה ליהדות מתקדמת, 2011) goo.gl/un4uax

²¹² ברק-ארז, לעיל ה"ש 202, בעמ' 564; איל בנבנשתי "הסדרת חופש הביטוי בחברה מקוטבת" משפטים ל 29 (התשנ"ט)

²¹³ 2688/12 המטה למאבק בגזענות בישראל נ' היועץ המשפטי לממשלה ואח' עמוד 14 לתצהיר התשובה של המשיבים מיום 26.05.14

²¹⁴ עלי זלצבורג ופניה עוז-זלצבורג "מסורת חופש הביטוי בישראל" שקט, מדברים! - התרבות המשפטית של חופש הביטוי בישראל 30 (מיכאל בירנהק עורך, 2006)

עם הנושא, לראשונה, בחקיקה.²¹⁵ מטרת החקיקה הייתה: "לגונן על מדינת ישראל מפני הסכנות החמורות הגלומות בתפיסות רעיוניות אנטי-דמוקרטיות וגזעניות ולשמור על אופייה היהודי והדמוקרטי של המדינה."²¹⁶

החוק הישראלי מגדיר גזענות כ-"רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסייה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני".²¹⁷ עבירת ההסתה לגזענות אוסרת על פרסום דבר מתוך מטרה להסית לגזענות והעבירה מתקיימת בין אם הפרסום הביא לגזענות ובין אם לא.²¹⁸ הצעת החוק המקורית לא הציבה את דרישת המטרה להסית לגזענות, אך זו הוספה כנראה על מנת להתיר התבטאות או התנהגות במקרים מסוימים מבלי שתחשב כהסתה לגזענות, כמו תפילה.²¹⁹ בחוק קיימות שתי הגנות, האחת אם הפרסום הנו "דין וחשבון נכון והוגן על מעשה ובלבד שלא נעשה מתוך מטרה להביא לגזענות", והשנייה אם מדובר ב"ציטוט מתוך כתבי דת וספרי תפילה, או שמירה על פולחן של דת... ובלבד שלא נעשה מתוך מטרה להסית לגזענות".²²⁰

הפסיקה קבעה כי העבירה מתקיימת אם מי שמפרסם את דבר ההסתה מתכוון שהציבור יאמץ את העמדות המובאות על ידו, אולם אין צורך להוכיח שהפרסום הביא בפועל למעשים גזעניים כנגד הציבור שנגדו כוונה ההסתה. נדגיש כי החוק שם דגש על איסור הביטוי הגזעני עצמו מתוך רציונל שהכשרת הלבבות כנגד קבוצה מסוימת, כפי שנעשה על ידי המסיתים באינטרנט, היא פעולה מסוכנת והרסנית כשלעצמה, בלא צורך בדרישת הסתברות לעשיית מעשה גזעני.

השאלה האם ביטוי מסוים יחשב כהסתה או לא היא שאלה פרשנית הבוחנת את ההתבטאות המסוימת למול הוראות החוק והפסיקה, תוך איזון בין הפגיעה

²¹⁵ דברי הסבר לחוק העונשין (תיקון מס' 24), התשמ"ה-1985, ה"ח הממשלה 195, 193 1728.

²¹⁶ עניין אלבה, לעיל ה"ש 192, בעמ' 253

²¹⁷ ס' 144 א לחוק העונשין התשל"ז-1977

²¹⁸ ס' 144 ב לחוק העונשין התשל"ז-1977: "(א) המפרסם דבר מתוך מטרה להסית לגזענות, דינו - מאסר חמש שנים. (ב) לעניין סעיף זה, אין נפקא מינה אם הפרסום הביא לגזענות או לא ואם היה בו אמת או לא."; סעיף 34 כד לחוק העונשין התשל"ז-1977 מגדיר מהו פרסום: "כתב, דבר דפוס, חומר מחשב או כל מוצג חזותי אחר וכן כל אמצעי שמיעתי העשויים להעלות מלים או רעיונות, בין לבדם ובין בעזרת אמצעי כלשהו".

²¹⁹ יצחק קוגלר כוונה והלכת הצפיות בידי עונשין 328, 330 (1997)

²²⁰ סעיף 144 ג' לחוק העונשין התשל"ז-1977

בחופש הביטוי ובין הערכים הנפגעים על ידי ההתבטאות עצמה.²²¹ לא מדובר בנוסחה מכנית, אלא בבחינה פרטנית של כל התבטאות בפני עצמה וקביעה האם היא מסיתה.²²²

פסק הדין המנחה בעבירת ההסתה לגזענות הוא פסק הדין בעניינו של הרב עדו אלבה.²²³ באפריל 1994 הפיץ הרב אלבה, רב בכולל שלייד מערת המכפלה, מאמר שכותרתו "בירור הלכות הריגת גוי". החיבור שעמד בבסיס פסק הדין הורכב מציטוטים מן המקורות וניתוחם המוביל למסקנה בדבר הלגיטימיות של הריגת גוי. אלבה הועמד לדין בבית המשפט המחוזי בירושלים והורשע במספר עבירות ובהן איסור פרסום הסתה לגזענות, ניסיון לייצר נשק וניסיון להחזיק נשק. אלבה הורשע וערער על כך לבית המשפט העליון. בית המשפט דחה את הערעור ברוב של חמישה שופטים נגד שניים, כששופטי ההרכב נחלקו בדעותיהם ביחס לפרשנותה של העבירה.²²⁴ שופטי המיעוט, השופט טירקל והשופט טל, קבעו כי דבריו של אלבה אינם עולים כדי הסתה לגזענות, משום שהם כתבי דת.²²⁵ שופטי הרוב קבעו כי "מדינת ישראל, כמדינה מתוקנת המושתתת על ערכי מוסר יהודיים וכלליים, אינה יכולה ואינה רשאית, למען שלומה ולמען עתידה, להתייחס בסלחנות לתופעות עכורות של הסתה גזענית." (השופט מצא בעניין אלבה בעמ' 285), ודחו את ערעורו של אלבה כנגד ההרשעה וכנגד גזר הדין.

הסתה לאלימות

עד שנת 2002 היה איסור על הסתה לאלימות חלק מהפקודה למניעת טרור. בשנת 2000 זיכה בית המשפט העליון את העיתונאי מוחמד ג'בארין מאשמה של "פרסום דברי שבח ועידוד למעשי אלימות" על פי הפקודה בעקבות מאמר שכתב

²²¹ רובינשטיין, לעיל ה"ש 195, בעמ' 8.

²²² כך, למשל, ביטל השופט ברק את החלטת רשות השידור שלא לשדר כתבות וידעיות על כהנא ותנועת "כך", למעט ידיעות בעלות ערך חדשותי מובהק. בפסק הדין קבע ברק כי יש לשדר גם ביטויים גזעניים כל עוד אין בהם ודאות קרובה כי יפגעו בסדר הציבורי. אף על פי שהשופט כך הצטרף לדעתו של השופט ברק, הוא הביע עמדה שונה לפיה יהיה מוכן לאפשר את פסילתם לשידור של דברים שיש בהם כדי לפגוע ברגשות בודאות קרובה. - בג"ץ 399/85 ח"כ מאיר כהנא נגד הוועד **המנהל של רשות השידור**, פ"ד מא (3), 255

²²³ עניין אלבה, לעיל ה"ש 192.

²²⁴ לניתוח מפורט של פסק הדין בפרשת אלבה ותחולת הלכת הצפיות ראה: מרדכי קרמיניצר "פרשת אלבה: "בירור הלכות הסתה לגזענות" משפטים ל 105 (התשנ"ט).

²²⁵ עניין אלבה, לעיל ה"ש 192; זלצברגר, לעיל ה"ש 214, בעמ' 58.

על האינתיפאדה. פרשנותו המצמצמת של בית המשפט העליון לפקודה היא שאפשרה את זיכוי של ג'בארין.²²⁶ בעקבות הפסיקה בעניין ג'בארין, ביטלה הכנסת את הסעיף בפקודה למניעת טרור אשר עסק בהסתה לאליומות וטרור, ובשנת 2002 חוקקה תחתיו את עבירת ההסתה לאליומות או לטרור בחוק העונשין.

העבירה הקבועה בסעיף 2ד144 לחוק העונשין מגדירה מעשה אלימות או טרור כ"עבירה הפוגעת בגופו של אדם או המעמידה אדם בסכנת חבלה חמורה".²²⁷ החוק אוסר על פרסום קריאה למעשה אלימות או טרור או על פרסום דברי שבח, אהדה, עידוד, תמיכה או הזדהות עם מעשה שכזה. בניגוד לעבירת ההסתה לגזענות, בה כאמור אין דרישה שהפרסום יביא לגזענות בפועל, בעבירה זו נדרש כי בתוכנו של הפרסום והמסית ובנסיבות הפרסום תהא אפשרות ממשית שהפרסום יביא לעשיית מעשה אלימות או טרור.²²⁸

באשר לשאלת האפשרות הממשית בחר בית המשפט שלא לקבוע כללים קבועים מראש, אלא קבע כי יש לבחון בכל מקרה את מכלול הנסיבות. בין היתר יבחנו מיהות המפרסם, האווירה השוררת בציבור, היקף הפרסום וקהל היעד שלו וכיצא באלה.²²⁹ בית המשפט מייחס חשיבות רבה להקשר הרחב בו נאמרו הדברים.

הגשת כתבי אישום ופתיחה בחקירה בשל הסתה לגזענות ולאליומות

משך שנים הפגינה מערכת אכיפת החוק שתיקה רועמת למול תופעות של הסתה לגזענות והסתה לאליומות ונמנעה מהגשת כתבי אישום, במיוחד כשדובר בהסתה מכיוונם של אישי ציבור ודמויות רבניות.²³⁰ בחודשים האחרונים ניתן לראות כי אף היועץ המשפטי לממשלה, הנמנע כאמור מלהפעיל את סמכותו לפתוח בחקירה בענייני הסתה, החל לשנות את גישתו למול גלי ההסתה הגוברים ברשת. מספר חקירות נפתחו בנושא ואף לוו בהגשת כתבי אישום:

²²⁶ דנ"פ 8613/96 ג'בארין נגד מ"י, פ"ד נד (5) 193

²²⁷ סעיף 144ד(2)ב לחוק העונשין התשל"ז-1977.

²²⁸ סעיף 144 ד(2)א לחוק העונשין התשל"ז-1977.

²²⁹ עניין בן חורין, לעיל ה"ש 183, פ' 7.

²³⁰ הורביץ, לעיל ה"ש 211.

- נעצרו ונחקרו שלושה חשודים בחשד שהובילו קמפיין קריאות גזעניות ואלימות נגד ערבים בפייסבוק לאחר רצח שלושת הנערים²³¹;
- הוגש כתב אישום נגד מנהל "כנופיית אל יהוד" בפייסבוק²³²;
- הוגש כתב אישום נגד מקים דף הפייסבוק "ערבי גבר זה ערבי בקבר"²³³;
- הוגש כתב אישום נגד ארבעה בני אדם בגין קשירת קשר לביצוע פשע ממניע גזעני ותקיפה, לאחר שניהלו קבוצות וואטסאפ ודף פייסבוק הקוראים לפגיעה בערבים תחת השם "יהודים נגד התבוללות"²³⁴;
- הוגש כתב אישום בגין הסתה לאלימות והסתה לגזענות נגד עורכי אתר האינטרנט "הקול היהודי" בשל תכנים אשר הופיעו באתר ובקבוצת גוגל שניהלו²³⁵;
- נפתחה חקירה נגד ארגון להב"ה והעומד בראשו, בנצי גופשטיין.²³⁶

-
- ²³¹ שמעון איפרגן "המשטרה עצרה שלושה בחשד למעורבות בקמפיין ההסתה בפייסבוק" 06.07.14 <http://www.mako.co.il/nexter-internet/social-networks-facebook/Article-c4cd9b6748c0741006.htm>
 יונתן אוריך "שלושה חשודים בהסתה בפייסבוק נעצרו לחקירה" nrg 06.07.14 <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/593/304.html> ; ישי קרוב "חקירה פלילית נגד מסיתים ברשת" <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/279281> 02.07.14
- ערוץ 7** 02.07.14
- ²³² שירלי סיידלר "כתב אישום נגד מייסד דף הפייסבוק "כנופיית אל יהוד" בגין הסתה לאלימות" **הארץ** 05.08.14 <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.239781> ; "כתב אישום נגד מנהל: כנופיית אל יהוד" בפייסבוק" **וואלה!** 05.08.14 <http://tech.walla.co.il/item/2772738>
- ²³³ שירלי סיידלר "כתב אישום נגד אדם שהסית לאלימות נגד ערבים בפייסבוק" **הארץ** 28.08.14 <http://www.haaretz.co.il/captain/net/1.2419035>
- ²³⁴ יוסי זילברמן "כתב אישום: התארגנו בוואטסאפ ותקפו ערבי" **חדשות 2** 20.05.14 <http://www.mako.co.il/news-law/legal/Article-53396c5bef91641004.htm>
- ²³⁵ איציק וולף "כתב אישום בגין הסתה נגד מפעילי הקול היהודי" **NEWS1 מחלקה ראשונה** 02.02.14 <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-343820-00.html> ;
 יהושע בריינר "עורכי אתר ימני מואשמים בהסתה לאלימות נגד ערבים" **וואלה!** 02.02.14 <http://news.walla.co.il/item/2717345> ;
 כתב אישום בבית משפט השלום בפתח תקוה כנגד אברהם בן גדעון בנימין ויהושע בן מרדכי הס <http://www.haaretz.co.il/st/inter/H/heb/images/hakol1.pdf>
- ²³⁶ עופר חדד ומשה נוסבאום "ראש ארגון להב"ה בנצי גופשטיין נעצר" **חדשות 2** 06.12.14 http://www.mako.co.il/news-law/crime-q4_2014/Article-1bcb4d9e6415a41004.htm ; חיים לוינסון "הוארך מעצרו של יו"ר להב"ה בנצי גופשטיין ב-3 ימים" **הארץ** 16.12.14 <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.2513290> ; ניר חסון "בתגובה לגל המעצרים: ארגון להב"ה מפסיק את הפעילות הפומבית" **הארץ** 26.12.14 <http://www.haaretz.co.il/news/law/premium-1.2522151>

עם זאת, התבטאויות חמורות רבות נותרות ללא מענה של רשויות אכיפת החוק, ולפיכך נראה כי עדיין לא מדובר בשינוי חשיבה מערכתי או בחלק מתוכנית ארוכת טווח למלחמה בגזענות. ברי כי בהיעדר תכנית כזאת גם צעדים משפטיים אלה יוותרו כפעולות נקודתיות בלבד ולא יסייעו למיגור הגזענות באופן כולל.

קריאות ל"עבודה עברית" ואי העסקת ערבים

כפי שעולה מהחלק העובדתי, חלק ניכר מהקריאות הגזעניות שהופיעו בדפי האינטרנט הן קריאות ל"עבודה עברית" המכוונות לאי העסקת ערבים. בעוד שלטעמנו קריאות אלה מהוות אף הן הסתה לגזענות משום שהן גורמות מדנים כלפי הציבור הערבי ומגלות כלפיו איבה ועוינות, נראה כי היועץ המשפטי לממשלה אינו מפרש קריאות אלה כהסתה לגזענות. כך, מספר פניות מאת המרכז הרפורמי לדת ומדינה בעניין קריאות באינטרנט ל"עבודה עברית" ולאיי העסקת ערבים נותרו ללא מענה.

ככל שמדובר בהצהרות של בתי העסק עצמם, המעידים כי הם אינם מעסיקים ערבים, הרי שאלו עוברים עבירה לפי חוק שוויון הזדמנויות בעבודה התשמ"ח-1988.²³⁷ סעיף 2(א) לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה קובע כי מעביד לא יפלה בין עובדים או דורשי עבודה בין השאר בשל גזעם, דתם או לאומיותם. עוד קובע חוק שוויון הזדמנויות בעבודה איסור על פרסום מודעות שיש בהן אפליה כאמור, ובסעיף 15(א) נקבע כי הפרת איסור האפליה מהווה עבירה פלילית המלווה בסנקציה עונשית.

ככל שמדובר בצד שלישי, שאינו בעל העסק עצמו, אשר קורא לאי העסקת ערבים, אין הפרה ישירה של חוק שוויון הזדמנויות בעבודה. אולם, המפעילים של דפי הפייסבוק ואתרי האינטרנט המפרסמים קריאות כאלה, מאפשרים או מעודדים את ביצוע העבירה, מקלים עליה ותורמים ליצירת תנאים לשם עשייתה. בנוגע לדפים אלה ניתן לטעון כי הם משדלים מעסיקים לבצע דבר עבירה בניגוד

²³⁷ נציין כי חוק זה חלק רק על עסקים המונים יותר מ-6 עובדים.

לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה,²³⁸ וכן כי הם מסייעים למעסיקים לבצע עבירה של פרסום האסור לפי חוק שוויון הזדמנויות בעבודה.²³⁹

עסקים המצהירים שאינם מעניקים שירות לערבים מפרים את חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובמקומות בידור ומקומות ציבוריים, התשס"א-2000, האוסר על כל גוף המעניק שירות ציבורי להפלות בין היתר מטעמי גזע או מוצא או לפרסם מודעה שיש בה הפליה כאמור. הפרת החוק מקימה עוולה אזרחית ועבירה פלילית.

בצד דפי הפייסבוק הקוראים לקיום "עבודה עברית" ואי העסקת עובדים ערבים פועל אתר הנקרא "לוח עבודה עברית"²⁴⁰ בו ניתן לפרסם עסקים, משרות פנויות ומחפשי עבודה, אך השירות המוצע בו מיועד לעסקים בבעלותם של יהודים, המעסיקים יהודים בלבד, ולמחפשי עבודה יהודים בלבד. אתר אינטרנט זה שם לו למטרה לשכנע את הציבור הרחב להימנע מלהעסיק עובדים שאינם יהודים, ועובדים ערבים בפרט. התוצאה היא שמי שאינו יהודי ומבקש לפרסם את שירותיו באתר (בין כמעסיק ובין כמחפש עבודה), אינו רשאי לעשות כן. עוד מנוע, כאמור, מלפרסם עצמו באתר כל מי שמעסיק לא יהודים או המעסיק לא יהודים לצד עובדים יהודים. מעבר לתוכנו הגזעני של האתר, מאחר ומדובר בלוח פרסום שהוא שירות ציבורי, הניתן תוך הפליה מחדת גזע, דת ו/או לאום, אתר זה פועל בניגוד לחוק איסור הפליה בשירותים ומוצרים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000.²⁴¹ הפליה זו היא גלויה לעין כל והיא עמדתו המוצהרת של אתר האינטרנט. בחודש אוקטובר 2014 הגישו המרכז הרפורמי לדת ומדינה, ומרכז מוסווא לזכויות האזרחים הערבים בישראל, תביעה נגד אתר האינטרנט בגין

²³⁸ סעיף 30 לחוק העונשין, התשל"ז - 1977 קובע כי "המביא אחר לידי עשיית עבירה בשכנוע, בעידוד, בדרישה, בהפצרה או בכל דרך שיש בה משום הפעלת לחץ, הוא משדל לדבר עבירה".

²³⁹ סעיף 8(א) לחוק שוויון הזדמנויות בעבודה התשמ"ח-1988 קובע כי "מעביד או הזקוק לעובד, לא יפרסם מודעה בדבר הצעת עבודה או שליחה להכשרה מקצועית אלא אם כן הצעת העבודה צויינה בלשון זכר ובלשון נקבה, בין ביחיד ובין ברבים, וכן לא יפרסם מודעה כאמור שיש בה משום הפליה על פי הוראות סעיף 2"; סעיף 31 לחוק העונשין קובע כי "מי אשר, לפני עשיית העבירה או בשעת עשייתה, עשה מעשה כדי לאפשר את הביצוע, להקל עליו או לאבטח אותו, או למנוע את תפיסת המבצע, גילוי העבירה או שללה, או כדי לתרום בדרך אחרת ליצירת תנאים לשם עשיית העבירה, הוא מסייע".

²⁴⁰ <http://www.avoda-ivrit.org>

²⁴¹ סעיף 3א לחוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000.

הפליה במתן שירות ציבורי. התביעה על סך של 50,000 ₪ עודנה תלויה ועומדת בבית משפט השלום בירושלים.²⁴²

יוער כי אתר דומה לאתר עבודה עברית הנוכחי פעל בעבר בכתובת www.jewsite.org/avodaivrit, בשנת 2004 הגישו המרכז הרפורמי לדת ומדינה, ומרכז מוסווא לזכויות האזרחים הערבים בישראל תביעה לבית משפט השלום בירושלים כנגד מפעילי האתר על פי חוק איסור הפליה. לאחר הגשת התביעה, הגיעו הצדדים לפשרה שקיבלה תוקף של פסק דין לפיה הורד האתר ופורסמה ההתנצלות, כך שכל מי שהקליד את שם האתר ראה את המודעה הבאה: "מנהלי ומפעילי אתר 'עבודה עברית' מתנצלים על הפגיעה ברגשות או בכבוד האדם או נזק שנגרם אם נגרמו לאדם או לציבור כלשהו מפרסומים באתר."²⁴³

אכיפה

גם אם מוגשים כתבי אישום או נפתחים תיקי חקירה בעילה של הסתה לגזענות או לאלימות הרי שללא אכיפה אפקטיבית אלו לא ישיגו הרתעה, ותופעות של הסתה לגזענות ולאלימות ברשת ימשיכו להתקיים מתחת לרדאר של מערכת אכיפת החוק. על כך יש להוסיף גם את יכולת האכיפה המוגבלת על הרשת בשל אופייה הבין-לאומי (עניין עליו נרחיב בפרק "סמכות שיפוט"), ההתפתחויות הטכנולוגיות, הצורך בכוח אדם מיומן המתמחה בחיפוש במערכות מחשב ובמיוחד האפשרות לאנונימיות.²⁴⁴

בעוד שלאנונימיות יתרונות רבים, גם מבחינה חברתית (מאפשרת השגת שוויון ופעולה חופשית),²⁴⁵ הרי שהיא מאפשרת למי שמעוניינים לבצע עבירות פליליות דוגמת הסתה לעשות זאת מבלי לחשוף את זהותם. כדי לדעת נגד מי לפעול יש לברר את זהות מבצע העבירה. חלק מההתבטאויות באינטרנט נעשות באופן אנונימי מבלי שאפשר לדעת את זהות הכותב. לא ניתן לפתוח בהליכים משפטיים בעוון

242 ת.א. 14-10-9532 המרכז הרפורמי לדת ומדינה נ' ארז ליברמן

243 מתוך הסכם הפשרה בת.א. 7019/04 המרכז לפלורליזם יהודי של התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ' עדי גינזבורג ואח'

244 הולנדר, לעיל הי"ש 166, בעמ' 13; מיכל אגמון-גונן "האינטרנט כעיר מקלט?! הסדרה משפטית לאור אפשרויות העקיפה הטכנולוגיות וגלובליות הרשת" ניבה אלקין קורן ומיכאל בירנהק רשת משפטית: משפט וטכנולוגיות מידע 207, 208-209 (2011)

245 מיכאל בירנהק מרחב פרטי: הזכות לפרטיות בין משפט לטכנולוגיה, 298 (2010)

הסתה כאשר לא ידוע בדיוק מי המקור - מיהו, היכן הוא נמצא ומה הוא עושה.²⁴⁶ חשיפת זהותו של משתמש כרוכה לא רק בקשיים טכניים ומשפטיים רבים, אלא היא מעלה גם שאלות ערכיות הנוגעות בזכותו של המשתמש לאנונימיות ברשת והפגיעה באופיו של המרחב המקוון.²⁴⁷ פעמים רבות כלל לא ניתן להצביע על מקור ספציפי שמבית מדרשו יצאו דברי ההסתה. במקרה כזה לא קיים גוף שאפשר להטיל עליו את האחריות למידע המתפרסם ומועבר ברשת.²⁴⁸ ברור כי ככל שגולש מסוים מתוחכם יותר ובעל ידע טכנולוגי רב יותר, כך הוא יכול לדאוג שלא ניתן יהיה כמעט לאתרו, לעומת הגולש התמים אשר זהותו תיחשף בקלות.²⁴⁹

על מנת לזהות את המקור ממנו הגיעה הודעה מסיתה, גם אם היא אנונימית, יש צורך בשיתוף פעולה של גורמים שלישיים (כולם או מקצתם) ובהם ספקית האינטרנט (Internet Service Provider), פלטפורמת האינטרנט (דוגמת פייסבוק, גוגל), והמקום הפיזי בו נכתב המסר ככל שמדובר במקום בו מצויים מחשבים רבים (למשל ספרייה, אינטרנט קפה או אוניברסיטה). המאפיין הניתן לזיהוי הוא כתובת ה-IP (Internet Protocol) שנלווית לכל הודעה שכותב גולש ברשת האינטרנט (ממנה התחבר הגולש לרשת. כתובת זו ידועה לספק האינטרנט, אולם ספק האינטרנט לא שומר בהכרח נתון זה או שומר אותו לתקופה קצרה מאוד. גם אם נחשפה כתובת ה-IP הרי שאדם יכול עדיין להשתמש בשם ובכתובת דוא"ל בדויים. כתובת ה-IP עשויה להפנות למקום בו מצויים מחשבים רבים דוגמת אוניברסיטה או אינטרנט קפה ולא ניתן יהיה לדעת מאיזה מחשב ועל ידי איזה גולש בוצעה העבירה. נוסף על כך קיימות תוכנות בעזרתן ניתן להסוות את כתובת ה-IP.²⁵⁰ אולם יכולתו של הספק להעביר מידע לצד שלישי יכולה להיות גם מוגבלת בחוזה שבינו לבין המשתמשים.²⁵¹

²⁴⁶ הולנדר, לעיל ה"ש 166, בעמ' 12; אגמון-גונן, לעיל ה"ש 244, בעמ' 211.

²⁴⁷ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 528.

²⁴⁸ הולנדר, לעיל ה"ש 166, בעמ' 6.

²⁴⁹ אגמון-גונן, לעיל ה"ש 244, בעמ' 211.

²⁵⁰ אגמון-גונן, לעיל ה"ש 244, בעמ' 211; בירנהק, לעיל ה"ש 245, בעמ' 388.

²⁵¹ הולנדר, לעיל ה"ש 166, בעמ' 13.

אחריות ספקיות האינטרנט לתכנים המפורסמים באמצעותה אינה מוסדרת מפורשות בחקיקה הישראלית.²⁵² הפיכתן של ספקיות האינטרנט לגוף אוסף עלולה להפוך אותן חשופות לתביעות מצד משתמשים וכך ליצור אפקט מצנן על חופש הביטוי באינטרנט וחופש הנגישות למידע.²⁵³ בכדי למנוע תביעות שכאלה חלק מפלטפורמות האינטרנט מפעילות מערכת סינון כלשהי (אם מראש ואם בדיעבד בעקבות תלונות על תכנים מסוימים) במטרה למנוע את פרסומם של תכנים שלטעמן עלולים לגרור תביעות אפשריות נגדן.²⁵⁴ תוצאה אפשרית נוספת של הטלת אחריות על ספקיות האינטרנט היא כי הגשת תביעות עלולה להגדיל במידה ניכרת את העלויות של הספקיות מה שעלול לצמצם את מספר ספקיות האינטרנט ולייקר את השירותים שהן מספקות.²⁵⁵

מבחינת חשיפת גולשים אנונימיים בעזרת בתי המשפט, פסק דינו של בית המשפט העליון בפרשת רמי מור, אשר ניתן במרץ 2010, מונע למעשה נכון להיום אפשרות זו.²⁵⁶ מור היה מטפל אלטרנטיבי במחלות עור. בתגובת שנכתבה באתר אינטרנט המוקדש לבריאות נכתבה ביקורת בוטה נגד מור אשר כינתה אותו בין היתר, שרלטן. מור השיג את כתובת ה-IP של המגיבים וביקש מבית המשפט שספקית האינטרנט תחשוף באמצעות כתובת ה-IP את זהות המגיבים. המקרה הגיע לפתחו של בית המשפט העליון אשר קבע כי אין לחשוף את זהותו של הגולש האנונימי שהשמיץ את מור. בית המשפט קבע כי הזכות לאנונימיות נובעת מהזכות לחופש ביטוי ומהזכות לפרטיות, שיש להן משנה תוקף בהקשר של גלישה באינטרנט. בית המשפט סרב להתערב באומרו:

"הסעד שמתבקש בענייננו הוא חריג. מדובר בניסיון לרתום, עוד בטרם משפט, את מערכת המשפט ואת הצד השלישי לצורך קיום חקירה שתביא לחשיפת זהותו של מעוול על-מנת שניתן יהיה להגיש נגדו

²⁵² בפסה"ד עע"מ 3782/12 מפקד מחוז תל אביב-יפו במשטרת ישראל נ' איגוד האינטרנט הישראלי התייחס השופט פוגלמן לאחריותן של ספקיות האינטרנט בקשר של חסימת גישה לאתרי הימורים. פוגלמן קבע כי בהיעדר אסמכתא מפורשת בחוק אין אפשרות להטיל על גורם פרטי כמו ספקיות האינטרנט, לבצע פעולות עבור צד ג' ובהן פעולות אכיפה דוגמת סגירת אתרים.

²⁵³ הולנדר, לעיל ה"ש 166, בעמ' 9.

²⁵⁴ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 530; אלקין-קורן, לעיל ה"ש 179, בעמ' 391-392.

²⁵⁵ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 530; אלקין-קורן, לעיל ה"ש 179, בעמ' 393.

²⁵⁶ רע"א 4447/07 רמי מור נ' ברק אי.טי.סי. [1995] החברה לשרותי בזק בינלאומיים בע"מ, סג(3)

תביעה אזרחית. מדובר למעשה בהליך מעין-חקירתי שבית המשפט מגויס לו בהליך מקדמי במתכונת כזו או אחרת. הליך זה אינו טריביאלי, הוא מערב שיקולי מדיניות מורכבים והוא מצריך הסדרה חקיקתית.²⁵⁷ (פרשת מור בעמ' 716)

נקבע כי לא קיימת מסגרת דיונית להורות על חשיפת גולשים אנונימיים שכן מדובר למעשה על הגשת תביעה ללא נתבע מזוהה ואין זה תפקידו של בית המשפט לייצר מסגרת כזו בהעדר הסדרה חקיקתית.²⁵⁷ לעניין ביצוע עבירות באמצעות האינטרנט ציין השופט ריבלין כי קיימת אפשרות להגיש תלונה, וחזקה על רשויות אכיפת החוק שתפעלנה את סמכויות החקירה והבדיקה המסורות להן מכוח הדין, אך התפקיד הוא כאמור שלהן ולא של בתי המשפט.²⁵⁸ בית המשפט אף קרא למחוקק לתקן את החוק.²⁵⁹

בשנת 2008 פורסמה הצעת חוק ממשלתית בנושא - הצעת חוק מסחר אלקטרוני, התשס"ח-2008 (ה"ח 356), שקבעה בסעיף 13 כי ספק אינטרנט לא יחשוף פרטים שיש בהם כדי לזהות מפיץ מידע, אלא אם המפיץ הסכים לכך במפורש או נדרש לכך לפי צו בית משפט. עוד נקבע כי בית משפט רשאי על פי בקשה להורות לספק למסור פרטים מזהים אודות מפיץ המידע, אם בית המשפט סבור כי קיים חשש של ממש שתוכן המידע שהועלה לרשת מהווה עוולה או הפרת קניין רוחני של אדם. תזכיר חוק דומה פורסם על ידי משרד המשפטים בשנת 2011 (חוק חשיפת פרטי מידע של משתמש ברשת תקשורת אלקטרונית, תשע"א-2011), בעקבות פסק הדין בעניין מור, אך לא הבשיל לידי חקיקה.

באשר לפלטפורמות האינטרנט, כאשר יש צורך בקבלת מידע מהן נדרש הליך פורמלי של "בקשה לעזרה משפטית" המופנה לרשויות במדינת המוצא. במידה שמופנה אל החברה צו שיפוטי מתאים, בדרך כלל ניתן לקבל מאותן חברות מידע המצוי בשרתים שלהן. לצורך קבלת מידע ממדינה זרה יש צורך בחיזוק שיתופי הפעולה הבין-לאומיים של גופי האכיפה הישראלים.²⁶⁰ עם חלק מהחברות דוגמת "גוגל" ו"פייסבוק" התפתחו ערוצי שיתוף פעולה לא פורמליים המקלים על קבלת

²⁵⁷ בירנהק, לעיל ה"ש 245, בעמ' 352-353

²⁵⁸ עניין מור, לעיל ה"ש 256, בעמ' 36

²⁵⁹ בירנהק, לעיל ה"ש 245, בעמ' 352-353

²⁶⁰ <https://knesset.gov.il/protocols/data/rf/mada/2014-05-12.rf>

המידע, זאת לעומת חברות אחרות דוגמת "סיקרטי" איתה אין שיתוף פעולה מפותח ועל כן גם כאשר קיים חשש שמתבצעות דרכן עבירות של אלימות יש צורך בפנייה רשמית של רשויות המדינה אליהן.²⁶¹

מדיניות פלטפורמות האינטרנט בהקשר חופש הביטוי היא עמומה לרוב. פייסבוק למשל אינה יוזמת בדרך כלל בדיקה עצמאית, אבל מאפשרת לגולשים להתלונן, ובעקבות זאת בודקת את התלונות. פייסבוק עשויה לחסום אתרים שעוברים על כלליה, אולם העקרונות המנחים אותה בשאלה מה ייחשב הפרה של הכללים אינם ברורים והנהלת פייסבוק שומרת על עמימות (כנראה מכוונת) בנושא.²⁶² יש לזכור גם שאם מדובר בצוותים אנושיים הבוחנים את הבקשה להסיר אתר כלשהו בשל תוכנו המסית, הרי שלא מדובר בהכרח בעובדי פייסבוק ישראל, אלא גם בצוותים בין-לאומיים שאינם בהכרח דוברים את השפה ובקיאים בתרבות הישראלית, ולכן חלק מהתכנים או ההסתה הטמונה בהם וודאי לא יהיו נהירים להם.²⁶³

בחודשים האחרונים נסגרו מספר רב יחסית של דפי פייסבוק גזעניים. הבעיה היא כי בשל אופייה הדינאמי של הרשת רבים מהדפים שנסגרו שבו ועלו במהרה בשם חדש וחלקם ממשיכים ופועלים גם כיום. בין הדפים שנסגרו ניתן למצוא את העמוד של ברוך מרזל²⁶⁴; דף הפייסבוק של מיכאל בן-ארי²⁶⁵; דף הפייסבוק של ארגון להב"ה (שנסגר ונפתח עשרות פעמים)²⁶⁶; דף הפייסבוק "עבודה עברית - וחי אחיך

²⁶¹ גולדשמיט, לעיל ה"ש 200, בעמ' 5

²⁶² כך למשל החליטה פייסבוק בינואר 2015 להסיר את העמוד "סטטוסים מצייצים" מאחר והוא הפר את מדיניות פייסבוק בכך שמכר סטטוסים: נתי טוקר "הוסר לצמיתות: פייסבוק החליטה להוריד את העמוד סטטוסים מצייצים" **TheMarker** 21.01.15

<http://www.themarker.com/advertising/1.2545559>; עודד ירון "פייסבוק הסירה סופים את סטטוסים

מצייצים; אבי לן בתגובה: החלטה ברוטלית" **הארץ** 21.01.15

<http://www.haaretz.co.il/captain/net/1.2545619>

²⁶³ רחלי רוטנר "פוסט ויראלי: למה "פייסבוק ישראל" לא עוצרת את ההסתה?" **וואלה!** 23.07.14

<http://tech.walla.co.il/item/2768397>; Heins, לעיל ה"ש 4, בעמ' 326.

²⁶⁴ עודד ירון "העמוד של ברוך מרזל הוסר מפייסבוק בשל הסתה" **הארץ** 21.07.14

<http://www.haaretz.co.il/captain/net/1.2383238>

²⁶⁵ חנן גרינווד "דפי הפייסבוק של מיכאל בן ארי וארגון להב"ה הוסרו בעקבות תלונות על הסתה" **כיפה**

22.07.14

<http://www.kipa.co.il/now/57942.html>

²⁶⁶ שם

עמך²⁶⁷ ודף הפייסבוק "שמאלנים שממרמים אותי"²⁶⁸ טוויטר, בניגוד לפייסבוק, לא מטיל כל הגבלת תכנים גם על תכנים הנחשבים שנויים במחלוקת.²⁶⁹

יחידת הסייבר של משטרת ישראל

היחידה האמונה על טיפול בהסתה אינטרנטית בישראל היא יחידת הסייבר הארצית הפועלת במסגרת יחידת להב 433. היחידה הוקמה בשנת 2012 על מנת לטפל בתופעות פשיעה במרחב הקיברנטי.²⁷⁰ היחידה מטפלת בתיקי חקירה העוסקים בהסתה ברשת, מכוח החלטת מפכ"ל וראש האגף לחקירות מודיעין. יש לזכור כי הסמכות להחליט על פתיחה בחקירה בגין הסתה לגזענות או אלימות אינה מצויה בתחום סמכותה של המשטרה, אלא היא בסמכותו הבלעדית של היועץ המשפטי לממשלה ומכאן שפעולת היחידה כפופה להנחיות היועץ המשפטי לממשלה, מה שמכתיב את קצב ויכולת התגובה המשטרתית.

המוקד הטלפוני של משרד המשפטים

בעיצומו של גל ההסתה ששטף את ישראל בקיץ 2014 הודיעה שרת המשפטים דאז, ציפי לבני, על הקמת מוקד טלפוני לתלונות בנוגע להסתה ברשת. המוקד הונחה להעביר את התלונות לגורמים הרלוונטיים במשרד המשפטים.²⁷¹ לטענת משרד המשפטים אל המוקד הגיעו מאות פניות אשר עברו לטיפול של הפרקליטות והוא ממשיך לפעול.

²⁶⁷ "דף הפייסבוק 'עבודה עברית' הוסר מהרשת" **הקול היהודי** 25.11.14 <http://www.hakolhayehudi.co.il/news/%D7%93%D7%A3-%D7%A4%D7%99%D7%99%D7%A1%D7%91%D7%95%D7%A7-%D7%A2%D7%91%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%A2%D7%91%D7%A8%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%95%D7%A1%D7%A8-%D7%9E%D7%94%D7%A8%D7%A9%D7%AA-1080>

²⁶⁸ רחלי רוטנר "נלכדים ברשת" **וואלה!** 08.07.14 <http://tech.walla.co.il/item/2762107>

²⁶⁹ McGoldrick, לעיל ה"ש 185, בעמ' 128.

²⁷⁰ הסבר על יחידת הסייבר באתר משטרת ישראל <http://www.police.gov.il/contentPage.aspx?pid=308&mid=9>

²⁷¹ פתיחת "קו חם" לתלונות מן הציבור על הסתה - אתר משרד המשפטים <http://index.justice.gov.il/Publications/Articles/Pages/Hotlineforcomplaintsaboutincitement.aspx>
"משרד המשפטים הקים מוקד טלפוני לתלונות בנוגע להסתה ברשת" **הארץ** 07.07.14 <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.2369507>

בהיעדר פעילות ממשלתית מספקת בנושא ההסתה באינטרנט התפתחו יוזמות אזרחיות מקומיות שמבקשות להילחם בתופעה באמצעים הקיימים לכל גולשי האינטרנט. כך למשל, בשלהי קיץ 2014 החלו נציגי תנועות נוער רבות בהקמת סיירת אינטרנטית שמטרתה לחפש פעילות גזענית ולפעול למען הסרתה מהרשת. חברי הסיירת עברו הכשרה שנועדה לסייע להם לנטר אמירות גזעניות ברשת ולפעול להסרתן.²⁷²

על אף הניסיונות להגברת האכיפה ברשת בדמות יחידת הסייבר של משטרת ישראל והמוקד הטלפוני של משרד המשפטים, נראה שעדיין לא מדובר בשינוי מאסיבי או מספיק לבלימת תופעת הגזענות ברשת. בהיעדר פיקוח ואכיפה מספקים ברשת על ידי מערכת אכיפת החוק, או אף על ידי הגולשים עצמם בצורה של אכיפה חברתית (למשל על ידי יוזמות חברתיות או על ידי הוקעה מילולית של דברי ההסתה), אין מי שיקבע מהן הנורמות הראויות מבחינת חופש הביטוי באינטרנט.

יש להדגיש שגינוי חברתי או הטלת סנקציה עונשית מאותתים מה ראוי ומה אינו ראוי, מה אסור ומה מותר, מה נכנס לגדרי חופש הביטוי ומה לא. בהיעדר אכיפה משמעותית, נחלש כוחו של החוק כמשקף ערכים דמוקרטיים אחרים זולת חופש הביטוי ובהם כבוד האדם ושוויון.²⁷³

סמכות שיפוט

כל דיון בחופש הביטוי באינטרנט מחייב לקחת בחשבון את תכונותיו הייחודיות, לא רק במובן השפעתן על התכנים המופיעים בו, אלא גם בשים לב לכללי האחריות המשפטית באינטרנט, יכולת האכיפה והתנהגותם של מתווכי השיח החדשים הפועלים בזירה זו ובהם ספקי האינטרנט, מנועי החיפוש והרשתות החברתיות עצמן.²⁷⁴

מבחינה משפטית, דברי הסתה ברשת המפורסמים משטח ישראל על ידי מי שנמצא בישראל, כפופים, כמו כל פרסום אחר, לחוק העונשין ולעבירות הקבועות

²⁷² עמרי גורן "תנועות הנוער בפרייקט "לוכדים את הגזענות ברשת" פרוגי 20.08.14

<http://www.frogi.co.il/news-magazine/10400.html>

²⁷³ נגבי, לעיל ה"ש 168, בעמ' 505

²⁷⁴ אלקין-קורן, לעיל ה"ש 179, בעמ' 406

בו - הסתה לגזענות והסתה לאלימות.²⁷⁵ אולם, לא תמיד המפרסם נמצא בישראל, שהרי הזירה האינטרנטית היא זירה גלובלית. במקרים כאלה מתייחס בית המשפט לכך שמקצת העבירה כן התקיימה בישראל ועל כן מתייחס לעבירה כעבירת פנים. מכאן שהמיקום הפיסי של מבצע העבירה מחוץ לישראל, ואף מיקום המחשבים, אינו מחסן בהכרח את מבצע העבירה מפני הפללה בישראל.²⁷⁶

המקרה המפורסם ביותר בו נדונה סוגיה זו הוא המקרה של אתר ההימורים "ויקטור צ'נדלר". שרתיו של האתר ממוקמים בגיברלטר בו מותרים כל סוגי ההימורים, אך הוא מציע את שירותי ההימורים לגולשים בכל העולם כולל ישראל, וחלק מתכניו אף מכוונים באופן פרטני לקהל דובר עברית. כשהגיע בעליו של אתר ההימורים לארץ הוא עוכב לחקירה בגין ביצוע לכאורה של עבירת ארגון הימורים אסורים. משהועלתה שאלת סמכות השיפוט הישראלית קבע בית המשפט כי מעשה ההימור נתפש ככזה המתבצע במחשבו של כל אחד מהגולשים בישראל ולכן ביצוע העבירה הוא גם בישראל ויש לראות בה משום עבירת פנים.²⁷⁷

במקרה נוסף בשנת 2006 פרסם גולש המכונה "Halemo" את תמונת מפכ"ל המשטרה דאז, משה קראדי, כשהוא לבוש כביכול במדים נאצים. התמונה הועלתה לפורום rotter.net ששרתיו מצויים בארה"ב. הגולש, שהואשם בעבירה של "העלבת עובד ציבור", העלה טענה מקדמית של חוסר סמכות מאחר ומקום הפרסום המיוחס לו הוא ארה"ב.²⁷⁸ בית המשפט דחה את הטענה וקבע: "עצם העובדה כי התמונה הועלתה על ידי הנאשם בהיותו בשטחה של מדינת ישראל, מספיקה, לצורך העניין, כדי לבסס את היות העבירה עבירת פנים... די בכך שחלק מהעבירה בוצע בשטחה של מדינת ישראל בכדי שהעבירה תהווה "עבירת פנים".²⁷⁹ אין ספק כי קבלת טענה מקדמית זו הייתה יוצרת דבר אבסורד כדברי בית המשפט: "קבלת טענתו של הנאשם, לפיה מדובר ב"עבירת חוץ", משמעה ריקון מילות החוק מתוכן, שכן כל מעשה עבירה אשר יתבצע באמצעות אתר, שהשרת שלו נמצא מחוץ לשטחה של מדינת ישראל, ובאותה מדינה בה נמצא השרת אין מדובר בעבירה,

²⁷⁵ אסף הרדוף "דיני העונשין גולשים באינטרנט: היסוד הפיזי הווירטואלי" הפרקליט נב 67 136-137 (התשע"ג)

²⁷⁶ חיים ויסמונסקי "חקירה פלילית באינטרנט במגבלות הטריטוריה" הפרקליט נב 309, 320 (תשע"ג) שם.

²⁷⁷ שם, בעמ' 321.

²⁷⁹ תפ (עכו) 1826-08 מ.י. לשכת תביעות גליל-משטרת ישראל נ' משה הלוי החלטה 07.01.09, 6

לא יהא בר עונשין בארץ. מדובר בתוצאה אבסורדית, שאינה עולה בקנה אחד עם מבחן ההיגיון והשכל הישר.²⁸⁰

בהקשר זה, נעבור לבחון את הוראות הדין הבין-לאומי בנוגע להסתה בכלל והסתה באינטרנט בפרט.

משפט בין-לאומי

מלבד האיסור הפלילי על גזענות הקיים במשפט הישראלי, האיסור על הסתה לגזענות התקבע גם במספר אמנות בין-לאומיות, וביניהן אמנות שישראל חתומה עליהן. במקביל ככל שההכרה הבין-לאומית באיסור על הסתה לגזענות מתפשטת, כך גוברת הנטייה לקבוע כי הדין המנהגי אוסר על הסתה כזו, כך שגם מדינות שאינן חתומות על אמנות האוסרות על הסתה לגזענות יהיו מחויבות לפעול למיגור ההסתה. נעבור איפוא לבחון את הוראות הדין הבין לאומי בהקשר של היחסים בין חופש ביטוי והסתה בכלל והסתה באינטרנט בפרט.

ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם

ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם מכילה רשימה של זכויות אדם שהמדינות החברות באו"ם מחויבות להבטיח לאוכלוסיותיהן.²⁸¹ ההכרזה אומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם בשנת 1948, ועל פיה מתפרש המושג "זכויות אדם" המופיע במגילת האו"ם, ומחייב את כל המדינות החברות באו"ם. ההכרזה נתפסת כחלק מהמשפט המנהגי, כלומר כנורמה שהשתרשה בקהילייה הבינלאומית וקיבלה מעמד משפטי מחייב, כך שהיא מהווה חלק מהדין בישראל.

סעיף ז' להכרזה קובע: "הכל שווים לפני החוק וזכאים ללא הפליה להגנה שווה של החוק. הכל זכאים להגנה שווה מפני כל הפליה המפרה את מצוות ההכרזה הזאת ומפני כל הסתה להפליה כזו".²⁸² סעיף י"ט להכרזה קובע את זכותו של כל אדם לחופש הביטוי והדעה.²⁸³ עם זאת, סעיף כ"ט(3) אוסר על השימוש בזכויות

²⁸⁰ שם, בעמ' 5.

²⁸¹ סעיף ב(1) להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם
<http://index.justice.gov.il/Units/InternationalAgreements/IA/Reports/DohotNosafim/UNDeclaration.pdf>

²⁸² סעיף ז' להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם.

²⁸³ סעיף י"ט להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם.

המנויות בהכרזה בניגוד לעקרונות האו"ם²⁸⁴. סעיף ל' להכרזה קובע כי אין לפרש אף חלק מההכרזה כמקנה זכות לפעול באופן הפוגע באחת הזכויות המנויות בהכרזה.²⁸⁵ התפיסה המקובלת היא שעל אף שההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם מגינה על הזכות לחופש הביטוי, זכות זו איננה כוללת את הזכות לומר דברי הסתה לגזענות.²⁸⁶

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות

האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות מקבעת את העקרונות שנקבעו בהכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם באמנה המחייבת את המדינות החתומות עליה. מדינת ישראל חתמה על האמנה ביום 19.12.1966 ואשררה אותה ביום 18.8.1991.²⁸⁷ סעיף 19(2) לאמנה מעגן את זכותו של כל אדם לחופש הביטוי.²⁸⁸ סעיף 19(3) לאמנה קובע כי שימוש בזכות לחופש הביטוי ובזכות לבקש, לקבל ולקנות ידיעות ואידיאות "נושא עמו חובות מיוחדות ואחריות מיוחדת". לפיכך, שימוש זה יכול שיהא כפוף להגבלות מסוימות, החייבות, מכל מקום, להיקבע במפורש בחוק והנדרשות "לשם שמירת זכויותיו או שמו הטוב של הזולת, ולשם שמירתם של הביטחון הלאומי, של הסדר הציבורי (תקנת הציבור), של בריאות הציבור או של מוסר הציבור".

האמנה מאפשרת אם כן, הגבלה של הזכות לחופש הביטוי לטובת שמירה על זכויות של הזולת או הגנה על שיקולים ערכיים אחרים.²⁸⁹ משמעות הדבר שהאמנה מכירה בהצדקה לקביעת איסור על התבטאויות מסיתות.²⁹⁰ ואכן, סעיף 20 לאמנה לא רק מתיר למדינות לקבוע איסור על הסתה, אלא אף מחייב זאת וקובע כי "כל

²⁸⁴ סעיף כ"ט(3) להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם על פי סעיף 1(3) למגילת האו"ם, אחת המטרות הבסיסיות של האו"ם היא קידום ההכרה בזכויות האדם ללא הבדל גזע, מין, שפה או דת.

²⁸⁵ סעיף ל' להכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם.

²⁸⁶ Elizabeth F. Defeis, *Freedom of Speech and International Norms: Response to Hate Speech*, 29 Stan. J. Int'l L. 57, 75 1992-1993

²⁸⁷ האמנה נכנסה לתוקף כנורמה משפטית מחייבת בדין הישראלי ביום 3.1.1992.

²⁸⁸ סעיף 19(2) לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, http://www.nevo.co.il/law_html/Law09/amana-1040.pdf

²⁸⁹ Defeis, לעיל הי"ש 286, בעמ' 83:

²⁹⁰ סעיף זה מופיע גם באמנה האירופית בדבר זכויות האדם, עליה חתומות מדינות רבות החברות באיחוד האירופי. Article 10, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

הטפה לשנאה לאומית, גזעית או דתית, המהווה הסתה להפליה, לפעולת איבה או לאלימות תאסר על ידי החוק". וועדת האו"ם לזכויות אדם היתה ערה לבעייתיות שבהגבלת הזכות לחופש ביטוי, אך לא ראתה סתירה בין ההכרה בזכות לחופש הביטוי לבין האיסור על הסתה, ותפיסתה היא כי הזכות לחופש ביטוי כפופה לעקרונות העומדים ביסוד דיני זכויות האדם.²⁹¹

האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל הצורות של אפליה גזעית

אמנה זו אומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם בשנת 1963. נושא ההסתה לגזענות נדון באמנה בסעיף 4:

"המדינות בעלות האמנה מגנות כל תעמולה וכל ארגונים המבוססים על רעיונות או תיאוריות שבעליונותם של גזע או קבוצת אנשים בעלי צבע מסוים או מוצא אתני מסוים, או המנסים להצדיק או לקדם שנאה גזעית ואפליה גזעית בכל צורה שהיא, ומתחייבות לאמץ אמצעים מיידיים וחיוביים המיועדים לעקור מן השורש כל הסתה לאפליה כאמור, או מעשי אפליה כאמור, ולמטרה זו, בשים לב ראויה לעקרונות הכלולים בהצהרה האוניברסלית בדבר זכויות האדם ולזכויות הקבועות במפורש בסעיף 5 לאמנה זו, הן מתחייבות, בין השאר:

להכריז כעבירה ענישה בחוק כל הפצה של רעיונות המבוססים על עליונות גזעית או שנאה גזעית, הסתה לאפליה גזעית, וכן כל מעשי אלימות, או הסתה למעשים כאמור, נגד כל גזע או קבוצת בני אדם בעלי צבע או מוצא אתני אחר, וכמו כן אספקת כל סיוע לפעילויות גזעיות, לרבות מימון".

סעיף זה הינו מרחיק לכת יותר מסעיף 20 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, שכן הוא מחייב את המדינות לאסור לא רק על הסתה להפליה, אלא גם על הסתה לשנאה על רקע גזעי.²⁹²

²⁹¹ Stephanie Fariior *Molding the Matrix: The Historical and Theoretical Foundations of International Law Concerning Hate Speech*, 14 Berkeley J. Int'l L. 1 (1996) 5-6

²⁹² Defies, לעיל ה"ש 286, בעמ' 87.

האמנה על פשעי מחשב

האמנה על פשעי מחשב אומצה על ידי מועצת אירופה, וחתומות עליה 46 מדינות. לאמנה צורף פרוטוקול נוסף, המחייב את המדינות החתומות עליו לקבוע כי הפצה או הנגשה של חומר הנגוע בגזענות או בשנאת זרים תהא עבירה פלילית.²⁹³ עוד מחייב הפרוטוקול את המדינות החתומות לקבוע עבירה פלילית בגין איום על אדם או על קבוצה דרך המחשב בשל שיוכם לגזע, צבע, מוצא משפחתי, לאומי או אתני, או דת,²⁹⁴ וכן עבירה פלילית בגין העלבה פומבית של אדם או קבוצה בשל זיהויים עם אחד המאפיינים האמורים.²⁹⁵ עוד קובע הפרוטוקול חובה על המדינות החתומות לקבוע עבירה פלילית בגין סיוע לפעולות האמורות.²⁹⁶

ישראל אינה חתומה על האמנה או על הפרוטוקול המצורף לה. עם זאת, קבלתו של הפרוטוקול על ידי מדינות רבות תעניק לו מעמד של "משפט מנהגי"²⁹⁷ המעניק להוראותיו מעמד מחייב בכל העולם, ולא רק במדינות החתומות עליו, כך שיייתכן ובעתיד יהווה דין מחייב גם במדינת ישראל.

²⁹³ Article 3(1) Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalization of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems (Strasbourg, 28. 1. 2003), <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/I189.htm>

²⁹⁴ שם, סעיף 4

²⁹⁵ שם, סעיף 5

²⁹⁶ שם, סעיף 7

²⁹⁷ R. R. Baxter *Multilateral Treaties as Evidence of Customary International Law*, 41 Brit. Y.B. Int'l L. 275 (1965-1966)

מסקנות והמלצות

דו"ח זה מציג לראשונה באופן ממצה את תופעת ההסתה לגזענות ולאלימות נגד האוכלוסייה הערבית באינטרנט. מהדוח עולה תמונה מדאיגה ביותר של שיח אלים המתנהל ברשתות החברתיות ובאתרי אינטרנט שמטרתם ללבות שנאה לאוכלוסייה הערבית ובו-בזמן - היעדר מענה ראוי של הרשויות בכלל ורשויות אכיפת החוק בפרט. כמי שחוו גילויי גזענות מחרידים בעבר, אנו מחויבים להילחם עד חורמה בתופעות קשות אלה. למרבה הצער, אכיפת הדין כנגד גורמים מסיתים לוקה בחסר. זאת הן בשל הצורך בפיתוח כלים נוספים למאבק בגזענות והן בשל אישה הממעטת לעשות שימוש בכלים הקיימים.

האחריות למיגור הגזענות בכלל ותופעת ההסתה לגזענות באינטרנט בפרט מוטלת בראש ובראשונה על רשויות המדינה. עם זאת, על מנת להצליח להביא למיגור הגזענות באופן ארוך טווח, יש לפעול באופן משולב לא רק מכיוונה של המדינה, אלא גם מכיוונה של החברה האזרחית ומשתמשי האינטרנט עצמם. להלן נפרט את המלצות המרכז הרפורמי לטיפול בתופעת ההסתה לגזענות ולאלימות באינטרנט.

רשויות המדינה

■ **הקמת רשות לשיח אינטרנטי בטוח**²⁹⁸ - נדרש גוף ממשלתי אחד שירכז את כלל הפעולות בנושא על מנת להביא לשינוי של ממש בשטח. הרשות תפעל לקידום ביטחון באינטרנט ותעסוק בנושאי הסתה לגזענות ואלימות, אך גם בנושאים נוספים כגון בריונות ברשת ופורנוגרפיה. תפקידי הרשות:

- גיבוש מדיניות קוהרנטית ואחידה כולל הצעה לדרכי פעולה בתחום השמירה על ביטחון באינטרנט; מדיניות זו צריכה בין השאר לענות על השאלה מהי

²⁹⁸ ההמלצה להקים מחלקה לאינטרנט בטוח במשרד המשפטים כמו גם ההמלצה להקים מרכז לאינטרנט בטוח מבוססות על דו"ח ההמלצה המייעצת לממשלה האירית בנושא תוכן באינטרנט O'NEILL, לעיל ה"ש 6; מחלקה דומה הוקמה באירלנד על ידי משרד המשפטים האירי <http://www.internetsafety.ie/website/ois/oisweb.nsf/page/index-en>

הסדרת היחסים הרצויה בין ספקיות האינטרנט, המדינה ומשתמשי האינטרנט בכל הנוגע להסתה ברשת.²⁹⁹

- יצירת שיתוף פעולה בין כל האורגנים השונים העוסקים בכך (כמו למשל יחידת הסייבר של המשטרה);
- הפעלת הקו החם הקיים של משרד המשפטים;
- עריכת וחיבור מקורות הנוגעים לדרכי התמודדות עם הסתה ברשת עבור הורים, מורים ותלמידים;³⁰⁰
- פרסום חומרים אלו באתר אינטרנט בשפות עברית, ערבית, אנגלית, רוסית ואמהרית.
- פיתוח קמפיינים להעלאת מודעות אודות דרכי ההתמודדות עם תופעות של אלימות והסתה ברשת. מעבר לקמפיינים כלליים יש לפתח קמפיינים עבור קבוצות ספציפיות החשופות להסתה באינטרנט כמו בני נוער.
- פיתוח קווים מנחים לבתי ספר בנוגע לשילוב מדיניות נגד הסתה בהקשר לפעילות תלמידים במדיה החברתית.

■ **קידום תיקוני חקיקה** - כל הסדרה חקיקתית של הפעילות ברשת צריכה להיעשות באופן מידתי כך שלא תבלום את התפתחות הרשת וההתפתחויות הטכנולוגיות הקשורות בה, לא תיצור אפקט מצנן על חופש הביטוי או הרתעת יתר, לא תפגע בחופש המידע והיצירתיות או תגרום לריכוזיות של הרשת בידי גופים גדולים על חשבונם של גופים קטנים יותר.³⁰¹ כמו כן יש לקחת בחשבון את אפשרויות האכיפה הקיימות.

■ **התאמות החקיקה** - גיבוש מסמך הנחיות על ידי הפרקליטות ומשרד המשפטים בנוגע ליישום הוראות החוק הקיימות בנושא הסתה לגזענות והסתה לאלימות

²⁹⁹ O'NEILL, לעיל ה"ש 6, בעמ' 14.

³⁰⁰ מאחר שדו"ח זה מתייחס להסתה ברשת הרי שגם ההמלצות מתמקדות בכך. יחד עם זאת המרכז לאינטרנט בטוח יפרסם גם תכנים הקשורים לפעילויות בעייתיות אחרות ברשת דוגמת בריונות ופורנוגרפיה.

³⁰¹ אגמון גונן, לעיל ה"ש 244, בעמ' 222.

ביחס להסתה ברשת, דוגמת חוק הבחירות לכנסת, נוכח העובדה שאין התאמה למציאות הטכנולוגית של ימינו.

■ **הסתה לאלימות וגזענות** - הסתה לגזענות והסתה לאלימות הן עבירות פליליות. על אף קיומן של הוראות חוק עונשיות אלה, במשך השנים נעשה שימוש מועט ביותר בכלי משפטי זה למיגור גילויי גזענות והסתה לגזענות מתוך החשש משימוש במשפט הפלילי להתמודדות עם תופעות חברתיות, אף אם שליליות, המתבטאות בדיבורים, להבדיל ממעשים. כאמור, בשל הרצון לצמצם את הפגיעה בחופש הביטוי, המחוקק קבע בחוק העונשין מגבלות חמורות על הגשת כתב אישום בגין הסתה לגזענות. מגבלות אלו באות לידי ביטוי בדרישה כי כתב אישום בעבירות ההסתה יוגש באישור היועץ המשפטי לממשלה והדרישה להוכחת יסוד נפשי של מטרה להסית לגזענות. כל אלו הופכים את הוראות חוק העונשין לכלי בלתי יעיל למניעת גילויי גזענות. על רקע זה יש לפתח כלים אזרחיים אשר יסייעו במאבק בהסתה לגזענות ואלימות. המרכז הרפורמי לדת ומדינה מקדם שתי הצעות חוק אזרחיות לטיפול בהסתה לגזענות ואלימות:

• **הצעת חוק איסור פרסום גזעני, התשע"ד-2014/19/פ-2278** - הצעת החוק מרחיבה את הכלים המשפטיים להתמודדות עם גילויי הגזענות בישראל, באמצעות יצירת עוולה אזרחית של הסתה לגזענות, שתאפשר הגשת תובענות אזרחיות של יחידים אשר נפגעו מגילויי גזענות או של ארגונים הפועלים להגנה על זכויותיהם של מי שנפגעו מגילויי גזענות, במסגרתו ניתן יהיה לתבוע פיצוי של עד 50,000 ₪ ללא הוכחת נזק. הצעה זו מבקשת להעניק אפשרות למעורבות אזרחית במניעת גילויי גזענות, במיוחד מצד יחידים וקבוצות הסובלים מגילויים אלו.

• **הצעת חוק איסור פרסום מפלה (תיקוני חקיקה), התשע"ה-2014** - התיקון המוצע מבקש לתת מענה למצב בו גורמים מסוימים מפרסמים קריאה שמטרתה לעודד את מי שעוסקים בהספקת מוצר או שירות ציבורי או בהפעלת מקום ציבורי להפלות במתן השירות, או קריאה שמטרתה לעודד מעסיקים שלא להעסיק ערבים - אקט הנותן לגיטימציה ציבורית לגזענות ואפליה. זאת להבדיל ממצב בו בעל העסק מפלה במתן שירות או בהעסקה. על פי התיקון המוצע לא יוכל למשל ארגון או אדם פרטי לפרסם מודעה הקוראת לבעלי עסקים שלא לתת שירות לערבים, או לפרסם קריאה למעסיק לא להעסיק ערבים, כמו שנעשה בחלק מדפי ה"עבודה עברית" באינטרנט. גורמים אלה

פועלים לשדל את העוסקים בהספקת מוצר או שירות ציבורי לעבור על החוק, ועל כן יש לאסור גם התנהלות זו ולהפוך אותה לעוולה אזרחית ולעבירה פלילית הכלולה בחוק איסור הפליה ובחוק שוויון הזדמנויות בעבודה.

■ **אפשרות חשיפתם של גולשים אנונימיים - החשש בחשיפת גולשים**
אנונימיים הוא כי היא תתבקש שלא על מנת לממש זכויות מהותיות, אלא כדי להתנכל למי שהעביר ביקורת, לדכא תחרות או פשוט לייצר אפקט של הרתעה כלפי חופש הביטוי של אחרים.³⁰² יחד עם זאת, בעקבות פסק הדין בעניין מור ברור כי קיים צורך לתקן את החוק ולייצר מסגרת חוקית מתאימה. על כן, יש לקדם חקיקה אשר תאפשר פנייה לבית המשפט בבקשה לחשוף את זהותם של גולשים אנונימיים כאשר קיים חשד לביצוע של עבירה פלילית דוגמת הסתה לגזענות.

■ **שמירת מידע דיגיטלי - יש להסדיר את שמירת המידע כך שניתן יהיה**
לאתר עבריינים או מעוולים. על מנת ליצור חקיקה מאוזנת יש להסדיר את סוגי המידע שיש לשמור, משך התקופה של שמירת המידע וכן את זהותו של מקבל הגישה למידע והתנאים לקבלה.³⁰³

■ **חינוך - פעילות למיגור גזענות ברשת חייבת לכלול גם רכיבים חינוכיים.** על מנת לטפל בעומק בתופעה יש לפתח כלים חינוכיים לא רק בהקשר של ההסתה לגזענות, אלא בהקשר הרחב של חיים משותפים בין יהודים וערבים בישראל. על משרד החינוך לפעול ליישום תכנית חינוכית כוללת ומתמשכת, במסגרתה ייחשפו תלמידי ישראל לערך השוויון והסובלנות כלפי מיעוטים, ובפרט כלפי המיעוט הערבי, לאורך כל שנות לימודיהם. במסגרת זו, יש לבצע צעדים אלה (המבוססים על דו"ח סלומון-עיסאווי³⁰⁴):

- שילוב תכנים ותוכניות נגד גזענות במערכת החינוך מכיתה א' ועד כיתה י"ב;
- יישום מלא של המלצות דוח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל;

³⁰² בירנהק, לעיל ה"ש 245, בעמ' 371.

³⁰³ אגמון גונן, לעיל ה"ש 244, בעמ' 235.

³⁰⁴ דו"ח הוועדה הציבורית בנושא חינוך לחיים משותפים בין יהודים לבין ערבים בישראל

- קיום מפגשים על בסיס קבוע של ילדים ובני נוער יהודים וערבים, וזאת כשעה קבועה במערכת החינוך, מכיתה א' ועד לכיתה י"ב;
- הכשרת מורים, מנהלים ועובדי חינוך אחרים לחינוך לחיים משותפים;
- פיתוח חומרי למידה עשירים ומותאמי-גיל ומגזר שיהיו נגישים באינטרנט ובמרכזי פסג"ה;
- עידוד הקמתם של בתי ספר משותפים לערבים וליהודים לבוחרים בכך;
- שילוב מורים ערביים בבתי ספר יהודיים ומורים יהודים בבתי"ס ערביים כמודל חינוכי להטמעת החינוך לחיים משותפים.
- לימוד השפה הערבית המדוברת בכלל בתי הספר היהודיים.

ספקיות וחברות האינטרנט

- פרסום אמות מידה שקופות בנוגע לפרסום תכנים מסיתים - ספקיות וחברות האינטרנט צריכות לפרסם באופן ברור, שקוף ומנומק את מדיניותן בכל הנוגע לפרסום והעלאת תכנים מסיתים ואת האופן שבו ניתן להתלונן על תכנים אלה.
- קיום נציגות מקומית של החברה או הספקית שתבחן את התכנים המסיתים - יש חשיבות לכך שהגורמים שבוחנים את התכנים לצורך החלטה אם להסירם או לא יהיו גורמים מקומיים הדוברים את השפה ובקיאיים בתרבות ובהלך הרוח המקומי.
- קידום שיתוף פעולה בין ספקיות אינטרנט וארגוני חברה אזרחית - על מנת להביא לאכיפה שתמנע העלאת או שימורם של תכנים מסיתים. דוגמא לשיתוף פעולה שכזה התקיימה בין יוטיוב והליגה נגד השמצה אשר עזרה לה בפיתוחו של "Abuse and Safety Center" בו מעודדים משתמשים לזהות, להתעמת ולדווח על תכנים מסיתים. המרכז מציג מידע וקישורים למקורות שפותחו על ידי הליגה נגד השמצה כדי לסייע למשתמשי אינטרנט להגיב לתכנים פוגעניים המפרים את מדיניות יוטיוב.³⁰⁵

³⁰⁵ Cohen-Almagor, לעיל ה"ש 168, בעמ' 15; <https://www.youtube.com/yt/policyandsafety/safety.html>

• **הכנסת תנאי נגד הסתה בחוזי אינטרנט** - ספקיות אינטרנט המספקות שמות מתחם יכולות להכניס תנאי בחוזה כי שירותיהם יסופקו בתנאי שהדומיין לא ישמש לצורך הסתה לגזענות או לאלימות.³⁰⁶ בצדו של תנאי זה יש לקבוע סנקציה משמעותית על הפרתו, שתהווה הרתעה ראויה דוגמת סנקציה כספית וביטול הדומיין.

ארגוני חברה אזרחית

• **הנכחת שיח אחר ברשת** - ארגוני החברה האזרחית יכולים להנכיח שפה אחרת ברשת האינטרנט באמצעות עלונים אינטרנטיים, דפי פייסבוק ואינטרנט ייעודיים המוקדשים לקידום ערכים של סובלנות וזכויות אדם, בהקשר הספציפי של האינטרנט.

• **ניטור אתרי אינטרנט מסיתים, פרסומם ופנייה לרשויות** - המרכז הרפורמי לדת ומדינה עורך מזה שנה מעקב אחר דפי אינטרנט מסיתים. מידע אודות פעילות בלתי חוקית המסיתה לגזענות או לאלימות מועבר לקו החם של משרד המשפטים ומלווה בתלונה ליועץ המשפטי לממשלה. מן הראוי להרחיב פעולות אלה כדי לשרש את התופעה.

משתמשי האינטרנט

על אף פעולות משמעותיות שצריכות להיעשות על ידי המדינה, משתמשי האינטרנט מחזיקים בכוח ההשפעה הגדול ביותר להילחם בתופעות של הסתה ברשת. משתמשי אינטרנט רבים נוכחים ברשת באופן כמעט יומיומי ומבצעים בעזרתו את מרבית התקשורת היומיומית שלהם. בין הפעולות שניתן לבצע בהקשר זה:

• **הנכחת שיח אחר ברשת** - משתמשי אינטרנט הנתקלים בתכנים מסיתים ברשת יכולים להגיב בצורה בלתי אלימה ומתלהמת תוך שהם מנכיחים שיח אחר המקדם שוויון, פלורליזם וסובלנות.

• **עשיית שימוש בקו החם של משרד המשפטים לדיווח על תופעות של הסתה ברשת.**

³⁰⁶ שם.

• **דיווח על תכנים מסיתים בפלטפורמות האינטרנט** - משתמשים הנתקלים בדפי פייסבוק המפיצים תכנים מסיתים יכולים לדווח על כך לרשת פייסבוק ולהביא לסגירתם.³⁰⁷ גם ביוטיוב ובטוויטר קיימת אפשרות לדווח על סרטונים בעלי תוכן פוגעני.³⁰⁸

---

³⁰⁷ הדיווח נעשה כך: בצד שמאל של העמוד יש סימן של שלוש נקודות, יש ללחוץ עליו ולבחור באפשרות "דווח על דף". במקרה של הסתה זוענית, ניתן לבחור באפשרות "אני חושב שהדף לא צריך להופיע בפייסבוק" ולאחר מכן "הוא מכיל דברי שנאה", "כלפי גזע או מוצא אתני" ולבסוף לחיצה על "שלח לפייסבוק לבדיקה".

³⁰⁸ אגמון יגון, לעיל ה"ש 244, בעמ' 242.

מזה כעשור מבקש המרכז הרפורמי לדת ומדינה להתמודד עם תופעות של הסתה לאלימות והסתה לגזענות ההולכות ומתרבות במרחב הישראלי. עם ההתפתחות הטכנולוגית והפיכתו של האינטרנט לחלק בלתי נפרד מחיינו, התרחבו קריאות ההסתה גם למרחב המקוון. האנונימיות, המיידיות, והנגישות, כל אלו הפכו את המרחב האינטרנטי לא רק לשוק שוקק להחלפת דעות, אלא לכר פורה לצמיחתן של קבוצות שנאה ולהפצת מסרים גזעניים ואלימים.

דוח זה מבקש להאיר זרקור על תופעת ההסתה באינטרנט, להציג אותה במלוא חומרתה ולבחון את היבטיה המשפטיים. לצד בחינה זו, מבקש דוח זה להציע פתרונות מעשיים ושינויי מדיניות אשר לטעמנו יכולים לשנות את המרחב האינטרנטי ולהפוך אותו סובלני יותר.

כולנו נמצאים באינטרנט ועל כן המשימה לייצר חברה סובלנית ומחויבת לערכים דמוקרטיים הן במציאות הממשית והן במרחב המקוון היא באחריות כולנו. עלינו להגיב ולהשמיע קול אחר, קול המדבר נגד ההסתה והאלימות ומבקש לייצר שיח של חיים משותפים, סובלנות וסולידריות.

המרכז הרפורמי לדת ומדינה הוא הזרוע הציבורית והמשפטית של התנועה ליהדות מתקדמת (התנועה הרפורמית) בארץ ובעולם.

המרכז פועל ל-"תיקון עולם" בישראל ברוח היהדות המתקדמת, בדגש על נושאי דת ומדינה, ועל מאבק בגילויי גזענות וקנאות דתית, ואפליה הקשורה בהם.

המרכז נאבק למען חופש דת ומצפון, שוויון לכל, פלורליזם, סובלנות, הומניזם וצדק חברתי וחלוקתי.

המרכז רואה לנגד עיניו מדינה מתוקנת אשר תקיים הפרדה מוסדית בין דת ומדינה, מדינה בה כל אדם יוכל לבחור בחופשיות בין הזרמים הדתיים השונים ולא יופלה בשל בחירתו בזרם זה או אחר.

מאז הקמתו של המרכז בשנת 87', הוא פועל בזירה הציבורית והמשפטית כדי להשפיע על מקבלי ההחלטות, קהילות התנועה ליהדות מתקדמת והציבור הרחב כדי לממש את שליחותו לשינוי חברתי בישראל.

כתובת האתר שלנו: datumedina.org.il